

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Politická kultura jako jeden z hlavních atributů
politického systému ČR**
Tereza Bendová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Politická kultura jako jeden z hlavních atributů
politického systému ČR**

Tereza Bendová

Vedoucí práce:

PhDr. Marek Ženíšek, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Marku Ženíškovi, Ph.D. za jeho odbornou pomoc, rady a čas, který mi věnoval při vedení mé bakalářské práce.

Obsah:

1. Úvod.....	6
2. Vymezení politické kultury	9
2. 1. Druhy politické kultury	14
3. Historické formování politické kultury v českých zemích	15
3. 1. Období Habsburské monarchie	15
3. 2. Období první republiky	19
3. 3. Období komunistického režimu	24
3. 4. Shrnutí	34
4. Politický systém České republiky.....	36
5. Vliv politické kultury na politický systém po roce 1989	42
5. 1. Polistopadové období.....	43
5. 1. 1. Základy sporu V. Havla s V. Klausem	45
5. 1. 2. Volby v roce 1992 jako řešení sporu	47
5. 2. Období stabilizace základních principů do roku 1997	49
5. 3. Vývoj po roce 1997.....	52
5. 4. Počátek 21. století a současný stav	55
5. 5. Shrnutí vlivu politické kultury a její vliv na podobu politického systému ČR.....	58
6. Závěr	62
7. Seznam literatury:	67
7. 1. Tištěné zdroje:.....	67
7. 2. Internetové zdroje a prameny	71

1. Úvod

Jak již z názvu vyplývá, primárním zájmem mé bakalářské práce bude politická kultura jako specifický fenomén politického života, který se projevuje v každém politickém uskupení, každé politické společnosti. Jako specifický fenomén politického života představuje politická kultura jeden z důležitých aspektů jakéhokoli politického systému. Ve své práci se zaměřím na dlouhodobě utvářenou českou politickou kulturu, a na to, jakým způsobem česká politická kultura ovlivňuje fungování politického systému České republiky.

Je nutné si již v úvodu uvědomit, že politický systém můžeme posuzovat ze dvou základních hledisek – z jeho formálního (institucionálního) hlediska a z pohledu praktického fungování. Jak nám příklady mnoha nedemokratických režimů v současném světě „úspěšně“ prokazují, mnohem důležitější je k poznání skutečné podoby politického systému poznání jeho praktického fungování. Zjistit, jak systém skutečně v praxi funguje. Ačkoli zmíněné nedemokratické režimy mají „demokratické“ ústavy, „demokratické“ instituce (parlament atd.), v realitě se jedná o zcela nedemokraticky fungující stát, bez základních občanských svobod a práv občanů.

Na druhé straně existují systémy, které jsou dlouhodobě stabilní a nemají demokracii jen symbolicky zakotvenou v základních dokumentech státu. Demokracie zde není je navenek proklamovanou charakteristikou a základním principem fungování celého systému, ale ve skutečnosti tento systém respektuje a funguje dle psaných demokratických principů - lze říci, že je moderní demokracií v praxi (polyarchií) (blíže k polyarchii Říchová 2000: 159-175). Avšak i mezi politickými systémy, které mají

základní demokratické hodnoty zakotveny v základních systémových dokumentech, a v praxi zde nejsou demokratické principy úmyslně porušovány, tak i mezi těmito demokratickými systémy můžeme definovat a najít určité rozdíly. Jednoduše lze říci, že některé systémy jsou stabilními demokraciemi „par excellence“ a naopak jiné mají s udržením a fungováním demokratických principů v praxi určité problémy. Jako příklad nám může posloužit právě případ České republiky. Mnozí kritikové současných poměrů kritizují český politický systém a často jej srovnávají se vzorem některých západních států v euroatlantickém prostoru.

Již samotný fakt, že politické systémy s podobným právně-normativním základem fungují alespoň částečně odlišně, že některé se nebojíme označit za stabilní demokracie a u jiných s tímto označením minimálně váháme, nás navádí k otázce, co vše stojí za odlišným fungováním politického systému v praxi. Těchto faktorů může být skutečně mnoho – od specifické geografické polohy a geopolitických vlivů (např. tlak okolních, nedemokratických států – typickým příkladem je v tomto případě meziválečné Československo), historický vývoj či náboženské a kulturní tradice. Posledními faktory se dostáváme zpět k fenoménu, na který se tato práce chce zaměřit. Na politickou kulturu (ta ve výsledku obsahuje a její podoba je ovlivňována právě posledními uvedenými vlivy).

Politická kultura ovlivňuje praktické fungování všech politických systémů – nejvíce je její fungování pozorovatelné tam, kde je k tomu dán největší prostor – tedy v demokratických systémech, kde jsou zajištěna a nikterak neomezována základní občansko-politická práva. Tato bakalářská práce se zaměří na studium české politické kultury a na zodpovězení otázky, jakým

způsobem ovlivňuje fungování politického systému České republiky (ČR) v jeho nynější demokratické etapě vývoje.

Abych mohla alespoň nastínit odpověď na výše uvedenou otázku, musím si nejprve vhodně nastavit strukturu celé práce. Jelikož práce svým vymezením kombinuje politickou teorii (teorii politické kultury) a politickou praxi, je nutné, abych se v úvodu stručně věnovala právě teoretickému ukotvení práce a představila pojem politické kultury.

V následující kapitole se pak zaměřím na důležitou otázku - na praktický vývoj české politické kultury v historii. Jelikož politická kultura se mění pomalu a dlouhodobě, je tato kapitola nepochybně velmi důležitá. Politická kultura je specifický fenomén, který se skládá z mnoha dlouhodobě formovaných postojů a zvyků. Pro pochopení tohoto fenoménu v současnosti vždy musíme znát jeho vývoj, jen tak můžeme později definovat a pozorovat jeho (vždy postupné) proměny v čase. V této kapitole si tedy představíme základní vývoj české politické kultury a nastíníme si její základní znaky na počátku demokratického vývoje ČR (tedy po roce 1989).

V následující kapitole se zaměřím na další předmět našeho zájmu – na normativně-právní základ politického systému ČR. Poté se již zaměřím na popis reálného fungování politického systému v ČR. Pokusím se tak nastínit fungování politiky a politického života v ČR. Na základě tohoto popisu se pak pokusím nastínit, jakým způsobem.

Na základě výše představené struktury bych měla získat dostatek informací k tomu, abych v závěrečné části práce mohla i posoudit vliv české politické kultury na reálnou podobu a fungování

politického systému ČR a její vliv na možnou „deformaci“ teoreticko-normativních ideálů v politické praxi.

Základní hypotézou mé práce je předpoklad, že politická kultura se v českém prostředí od roku 1989 příliš nezměnila a že vliv politické kultury částečně ovlivňuje fungování politického systému ČR. Tento vliv však není tak velký, že by politická kultura významně deformovala základní demokratické principy politického systému ČR. Současně se, pokud se mi tuto hypotézu podaří verifikovat, v závěru mé práce pokusím definovat hlavní znaky současné politické kultury a způsob, jakým tyto znaky ovlivňují reálné fungování politického systému ČR.

Má práce bude primárně analyticko-empirického charakteru. Ve své práci budu pracovat s odbornými primárně politologickými a sociologickými pracemi věnované tématu politické kultury a historii a současnému stavu politického systému České republiky (z hlavních autorů zde musím vytknout Karla Müllera, Ladislava Cabadu a Karla Vodičku). Současně využiji odborné práce předních českých historiků. Informace získané z odborné literatury využiji k tomu, abych se pokusila je navzájem dát do logických souvislostí a mohla předložit zejména prakticky zaměřenou analýzu vlivu české politické kultury na fungování českého politického systému. Vedle odborné literatury využiji i některá zajímavá a dostupná statistická data, která se vztahují k probíranému tématu.

2. Vymezení politické kultury

V první kapitole této práce se pokusím vymezit pojem politická kultura. Přestože každý podvědomě tuší, co se za tímto termínem skrývá, následné definice autorů věnujících se politické kultuře nás

přesvědčí o tom, že stejně tak např. jako definice národa, není politická kultura tak jednoznačná, jakou se zdá být. Ostatně i se samotnou definicí kultury či politiky vyvstává celá řada otázek a mnohdy ne zcela jasných definic. Badatelé, kteří se zabývají politickou kulturou, se většinou bezvýhradně shodnou pouze na tom, že politická kultura je subjektivní stránka politického jednání (Skovajsa 2006: 32).

Politická kultura - tak těžko uchopitelný pojem, přesto však významný faktor, jež rozhoduje o kvalitě či nekvalitě demokracie respektive polyarchie. Přesto výzkum politické kultury přichází relativně pozdě a souvisí s nástupem behaviorismu v polovině dvacátého století. Do té doby byl politologický výzkum soustředěn výhradně na historický vývoj a právní vymezení ústavních institucí a právních vztahů mezi nimi. To se mění až po druhé světové válce, kdy začíná být kladen důraz na chování jedince resp. skupin a získávání dat, které lze empiricky dále zkoumat. Díky behaviorismu se politologové začali zajímat o proces socializace, politickou kulturu a politické dopady. Tedy o prostředí, ve kterém dochází k politickým rozhodnutím. Začala být preferována vědeckost nad etickými výroky¹. Politologie s příchodem behaviorismu začala více využívat metody z jiných společenských, ale i přírodních věd. Statistiky, dotazníky, rozhovory, teorie her či simulace se tak staly běžnou součástí politické vědy (Říchová 2000: 29-32). Např. tzv. přechody k demokracii v devadesátých letech minulého století jsou jasným empirickým důkazem toho, že každá společnost je rozdílná a sebelepší zákony nezaručují kvalitní tranzici a následné fungování režimu. Proto téma politické kultury vystupuje do popředí vždy tehdy,

---

¹ Ty byly přenechány politickým filosofům.

když společnost prochází výraznými změnami politického systému (Vajdová 1996: 343). „Vnější tlaky ani přesvědčující argumenty nemohou nastolit a udržet demokratické instituce, pokud chybí solidní demokratická kultura. (...). Taková kultura musí být zakotvena v přesvědčení o legitimitě demokratického systému a nějakým způsobem spjata s tradicemi a historickou zkušeností národa“ (Klicperová-Baker, Feierabend 2007: 19).

Politická kultura je „vymezována jako souhrn názorů, postojů a víry sdílených lidmi tvořících společnost nebo sociální skupinu. Je to určitý model politické orientace v jednotlivých politických situacích, určitý vzor politického chování sociálního subjektu, který vzniká vlivem tradic, historické paměti, motivů, norem, citů a symbolů“ (Erneker 2005: 29). Je tedy jakousi kvalitou způsobu prosazování politické činnosti, způsobu řešení konfliktních situací, vzájemných vztahů mezi občany a fungováním politického systému². Historička Eva Broklová definovala politickou kulturu jako vztah obyvatel k politickému systému, ti jej na základě hodnot, poznatků a dojmů posuzují. Politický systém je přijímán nebo odmítán, to pak ovlivňuje politické chování občanů³ (Broklová 1999: 11).

Politická kultura je tedy nedílnou součástí politického systému. Mezi nimi dochází ke vzájemné interakci. Je proto důležitá tzv.

---

² Hodnotí se tedy zcela opačně než tak, jak radil např. Niccoló Machiavelli Lorenzu Medicejskému, když ve svém díle *Vladař* napsal: „U obyčejných lidí, ale zejména u panovníků, vždycky rozhoduje výsledek jejich konání. Je-li úspěšný, i prostředky, jimiž úspěchu dosáhl, se lidem nakonec zdají zcela v pořádku“ (Machiavelli 2007: 126).

³ Empirickým ověřením takovéto definice je např. výzkum důvěry v politické strany a její následné porovnání s volební účastí. Čím méně lidé politickým stranám důvěřují, tím nižší volební účast je (pokud se ovšem nenabízí jiná alternativa).

vzájemná sociální komunikace. Sociální komunikace posiluje politickou kulturu z hlediska informačního, motivačního a regulačního. „Informační efekt se dosahuje tím, že si komunikační partneři zvětšují rozsah politických informací, zpřesňují vlastní, již existující poznatky a vytvářejí nové poznatkové systémy. Motivační efekt ovlivňuje osobnostní strukturu komunikačního partnera, jeho politické potřeby, zájmy, hodnotové orientace. Regulační efekt ovlivňuje především politické postoje a činnost komunikačních partnerů“ (Erneker 2005: 32). Když tato vzájemná komunikace nefunguje, je ohrožena legitimita politického systému jako celku či jeho jednotlivých částí např. byrokracie, soudů či politických stran.

Politická kultura je proces nikoliv stav – stále se vyvíjí a je tedy nutné ji stále zlepšovat a nespokojit se s aktuálním stavem. To souvisí s tím, že je ve vzájemné interakci s politickými, sociálními a ekonomickými procesy, jež jsou i přes svůj dynamický vývoj neustále determinovány historicky vytvářenými kulturními faktory. Politolog L. Cabada v souvislosti s politickou kulturou českého národa o těchto kulturních faktorech hovoří jako o stereotypech, které „jsou pak východiskem pro obsah i vnější formu prezentace požadavků a očekávání jednotlivců i skupin v českém politickém systému, kteří se podílejí na politickém procesu“ (Cabada 2011b: 206). Politická kultura se liší stát od státu, i když např. v těch postkomunistických nacházíme mnoho podobných znaků (Škaloud 2000: 40–42). Jakými jsou např. nedůvěra v politické strany, přílišný etatismus či nízká politická participace občanů.

Politická kultura je tvořena celou společností - od jednotlivce až po nejvyšší státní instituce. Při zkoumání politické kultury je tedy vždy nutné předem určit nositele této kultury, tedy politickou kulturou

koho se budeme zabývat: celého národa, jednotlivých sociálních skupin, ekonomických či politických elit nebo např. jen politickou kulturou studentů, mužů apod. (Škaloud 2000: 38). V případě politické kultury tedy nehovoříme pouze o chování politiků, jak ji často chápe veřejnost i média - to je pouze jedna z jejich součástí, kterou lze ovšem také zkoumat.

Na základě výše zmíněného mohu pro účely této bakalářské práce politickou kulturu vymezit jako významný prvek ovlivňující reálné fungování politického systému, který potvrzuje heslo kulturalistů, že: „Na kultuře záleží“⁴ (Skovajsa 2006: 15). Je to historicko-hodnotový komplex občanů tvořících společnost, vytvářejících vztah k politickému systému jako celku, na základě kterého lze predikovat politický vývoj v zemi či reakci některé ze sociálních skupin či společnosti. Politická kultura je faktor, který ovlivňuje to, jakým způsobem jsou přijímány a prosazovány zákony a je odpovědí na to, proč např. v jedné zemi je stejný zákon pro boj s korupcí dostačující a v druhé ne. Pro dosažení tzv. vysoké politické kultury je základním předpokladem demokratický historický vývoj (tzv. demokratické povědomí)⁵, vzdělání obyvatel, demokratické prostředí, naplňování přijatých zákonů a pozitivní politické cíle (Škaloud 2000: 39-40). Politická kultura je označením politického chování napříč celou společností přes prezidenta, ústavní soud, krajské, obecní úřady či jednotlivce. I přes snahu behavioralistů omezit subjektivní hodnocení, nelze při zkoumání politické kultury

---

⁴ Společným jmenovatelem zastánců tohoto názoru je, že „porozumění politickým a sociálním jevům by bylo ještě neúplnější a nespolehlivější, než dnes je, kdyby společenské vědy zcela nebo převážně opomíjely faktory, jež lze považovat za kulturní“ (Skovajsa 2006: 15).

⁵ Pro český národ období první republiky, po roce 1989 tak bylo možné navazovat na demokratickou tradici.

všechny oblasti přesně vědecky ověřit – politické postoje občanů a hodnotové žebříčky budou mít vždy relativní charakter, jelikož podléhají aktuálním událostem, které jsou proměnlivé. Naopak řadu faktorů jako jsou demokratické prvky, organizovanost občanů v rámci občanské společnosti či kvalitu médií můžeme celkem přesně analyzovat (Škaloud 2000: 40-41).

2. 1. Druhy politické kultury

Termín politická kultura je ve vědeckém prostředí nejčastěji spojován s dílem amerických politologů Gabriela Almonda a Sydneyho Verby „The Civic Culture“ z roku 1963. Ti rozlišili tři typy politické kultury: lokální, poddanskou a participační. Tyto typy politické kultury lze rozlišit na základě přístupu jednotlivce k politickému systému. „Občané něco o politickém systému vědí, něco k němu pociťují a něco o něm soudí“ (Müller 2012: 228). Tzv. lokální (parochiální) politická kultura má buď zcela či částečně nedostatky ve všech třech výše zmiňovaných orientacích (Skovajsa 2006: 80). „Lze ji najít ve společnostech kmenových a v takových lokálních komunitách, kde neexistují specializované politické role“ (Vajdová 1996: 340).

V poddanské politické kultuře se jedná již o informovaného a hodnotícího jednotlivce, který je však vůči politickému systému pasivní, na rozdíl od jednotlivce v participační politické kultuře, která je naopak „charakterizována jasnou orientací jednotlivců na politický systém, na jeho politické i administrativní struktury, a orientací jednotlivce na vlastní aktivní roli v systému“ (Vajdová 1996: 341).

V praxi vždy nalezneme kombinaci výše zmíněných typů politické kultury, samotné označení je pak závislé na tom, které faktory ve společnosti převládají. Podle Almonda a Verby je pro

stabilní liberální demokracii nejvhodnějším typem tzv. občanská kultura, jež je smíšeným typem lokální, poddanské a participační politické kultury (Müller 2012: 227–229). „Lidé o politice vědí, informují se o ní a do určité míry se na ní podílejí (participační dimenze), jsou poslušni zákonů, a to i když s nimi osobně nesouhlasí (dimenze poddanosti) a o spoustě věcí ani nepřemýšlejí a nepletou se do nich (dimenze parochiální)“ (Klicperová-Baker, Feierbend 2007: 21). Klicperová-Baker, Feierbend a kolektiv k těmto klasickým typům politické kultury řadí ještě tzv. alienační politickou kulturu, jež zahrnuje jednotlivce, kteří díky své informovanosti jsou z nečestných způsobů aplikovaných v praktické politice (např. korupce) systémem natolik zklamaní, že se stávají vůči politickému systému lhostejní (Klicperová-Baker, Feierbend 2007: 21).

3. Historické formování politické kultury v českých zemích

Pokud chceme studovat fenomén politické kultury v současném politickém systému ČR, musíme si také popsat jeho dlouhodobé formování, jelikož politická kultura se utváří dlouhodobě. Jak se utvářela politická kultura v českém prostředí a jaké znaky a podobu během svého historického vývoje postupně nabírala, si nastíníme v této kapitole. Přitom se budeme věnovat jenom těm nejdůležitějším znakům, které byly (nebo dodnes jsou) i nejviditelnějšími znaky politické kultury v našem prostředí.

3. 1. Období Habsburské monarchie

Pokud chceme začít popisovat a pozorovat znaky české politické kultury, musíme začít již v 19. století, v období Habsburské monarchie (od roku 1867 nesl název státu název Rakousko-Uhersko), kdy se v Čechách začal organizovat a rozvíjet politický

život⁶. Rakousko-Uhersko existoval jako stát až do konce První světové války (1918) a během tohoto několik desítek let trvajících období začaly být vytvářeny první znaky české politické kultury.

Pro toto období byla charakteristická dominance německy mluvícího obyvatelstva (Němců), nadvláda německého etnika v politickém i veřejném životě a postupný boj Čechů za širší politická práva, větší nezávislost a nakonec i boj právo Čechů na vlastní sebeurčení. Celé období po roce 1848 docházelo k postupné, ale pomalé liberalizaci (výjimkou je období tzv. Bachova absolutismu v letech 1851-59) politického a veřejného života (Čapka 2003: 76-88). Již v tomto období vzniká první česká politická strana Národní strana, která oficiálně zaštiťovala a reprezentovala zájmy Čechů v rámci politického systému Rakouska (od roku 1867 Předlitavské části Rakouska-Uherska). Ta však zůstávala po celou dobu své existence primárně elitní stranou, v žádném případě nebyla stranou, na jejíž činnosti by se přímo podílely široké masy českého obyvatelstva.

Z pohledu veřejné aktivity českého národa je mnohem důležitější rok 1861, kdy byla přijata tzv. Únorová ústava, která v Rakousku zavedla zpět ústavnost a obnovila porevoluční liberální prostředí v Rakousku (Andrle 2003: 98). Tato změna měla v následujících letech za následek rozvoj bohaté spolkové činnosti⁷ a nárůst veřejné aktivity Čechů. Od 60. let 19. století vznikl velký počet ryze českých zájmových, profesních a kulturně-společenských

---

⁶ Toto bylo způsobeno hlavně rostoucím národním uvědoměním a také postupnou demokratizací politiky v Rakousku-Uhersku. Oficiálně bývá nejčastěji za počátek politického života v Čechách označován rok 1848, kdy byl publikován první oficiální český politický program. Někdo označuje za počátek tohoto až rok 1861, kdy byl v prvním vydání Národních novin publikován český politický program.

⁷ Tento trend byl posílen ještě v roce 1867, kdy byl přijat zákon přímo Zákon o právu spolčovacím.

organizací. Tyto organizace vznikaly v českém prostředí na ryze etnickém (jazykovém) základě. Proto se během 60.-90. let 19. století v rámci českých zemí vytvořily dvě zcela oddělené struktury politicko-občanských institucí – německá a česká (blíže např. Čapka 2003: 156-167). Je pochopitelné, že tento stav odrážel vedle kulturně-jazykových odlišností mezi oběma národy i fakt, že oba národy měly odlišnou pozici v existující Habsburské monarchii a odlišné postoje k vládnoucímu systému ve Vídni. Zatímco Němci byli v monarchii de facto privilegovanou, vládnoucí skupinou obyvatelstva, s jasnou převahou v politickém i veřejném životě, Češi byli v rámci monarchie v druhořadém postavená. Zatímco Němci vnímali Habsburskou monarchii za vlastní stát, Češi tento pocit pochopitelně nesdíleli a monarchii po celé 19. století (tedy po procesu národního obrození) za vlastní stát nikdy nepřijali. Probíhající proces národního obrození v 1. polovině 19. století toto jen utvrdil – mytickým vzpomínáním na slavnou českou minulost a tradici české státnosti a odmítání všeho německého jen prohloubil propast mezi Čechy a monarchií, respektive Němci (blíže Čapka 2003).

V kontextu tohoto stavu získal rozvoj spolkové činnosti a občanské společnosti v Čechách zcela jiný rozměr. V českém prostředí vznikající občanská společnost plnila jinou roli, než je dnes obvyklé – nevytvářela občanskou „barikádu“ proti státu, nerepresentovala zájmy občanů proti státu, nýbrž v první řadě fungovala jako náhrada absentujícího vlastního národního státu (Müller 2003: 186). Velký rozvoj spolkové činnosti a veřejné angažovanosti⁸ Čechů tak dostávala nový rozměr. Spolky

---

⁸ „Spolková činnost české národní společnosti možná díky tomu, že představovala jediný způsob „občanské“ aktivizace dosáhla značné pestrosti, často vyšší než u ostatních národností habsburské monarchie. V sedmdesátých letech zde existuje více než tři tisíce spolků a v devadesátých letech již více než deset tisíc různých spolků“ (Müller 2003: 135).

nahrazovaly v myslích Čechů jejich vysněný stát, umožňovaly vzájemné setkávání, rozvoj vzájemnosti a sounáležitosti (Pithart 1996: 205).

Politické zájmy Čechů však v českém prostředí nadále hájily pouze české politické strany. Přestože docházelo na konci 19. století k postupnému rozvoji politického stranictví a k růstu počtu politických stran⁹, politické strany zůstávaly povětšinou záležitostmi českých elit. Jedinou výjimku představovala pouze Česká strana sociálně demokratická dělnická, která byla do roku 1914 jedinou skutečně masovou politickou stranou – ta však pro změnu byla až do konce 19. století součástí celourakouské strany a loajální vídeňskému vedení (blíže Cabada 2005: 32). Politické zájmy a reprezentace tak zůstávaly plně v rukou politických elit, občané zůstávali z velké části mimo politiku – výjimku může představovat maximálně například táborové hnutí (na konci 60. let 19. století v reakci na dualismus a rozdělení Rakouského císařství na Rakousko-Uhersko)(Čapka 2003: 106), které ale představuje skutečnou výjimku. Na tomto nic nezměnila ani stále pokračující liberalizace, demokratizace a rostoucí otevřenost politického systému v Rakousku-Uhersku (na počátku 20. století – v roce 1907 – již bylo zavedeno všeobecné a rovné volební právo pro všechny dospělé muže)(Čapka 2003: 162-163, Cabada 2005: 11).

V Období Rakouska-Uherska se začala utvářet a má své kořeny moderní česká politická kultura. Utvářela se za specifických

---

⁹ Na konci 19. století tvořily základní českou stranickou strukturu například: Národní strana, Národní strana svobodomyšlná, Strana konzervativního velkostatku, Katolické strany, Agrární strana, Strana radikálně pokroková, Československá sociálně demokratická strana dělnická, Národně sociální strana či Strana státoprávně radikální (blíže Čapka 2003: 156-159; Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 36-37).

podmínek, které některé znaky české politické kultury ovlivnily – zejména se jedná o specifickou roli spolků a občanské sféry a smysl jejich fungování (prostředek národní pospolitosti a sounáležitosti, který v těchto funkcích nahrazoval vytoužený národní stát). Aktivní spolkový život byl ale v ostrém kontrastu s poměrně pasivním přístupem široké veřejnosti k politické angažovanosti. Česká politika byla záležitostí národních politických elit (od F. Palackého, K. H. Borovského, F. L. Riegera, skupiny mladočechů až po realisty seskupených kolem osobnosti T. G. Masaryka). Tyto politické elity přes názorové neshody, které mezi nimi panovaly (jak ideologické, tak zvláště v otázce radikálnosti postojů vůči Vídni a radikálnosti míry nezávislosti českého území na centru monarchie) však spíše společnost v základních otázkách spojovaly – v rámci mnohonárodní říše zastávaly v mnohém podobné názory a měly podobné cíle – obhajoba českých národních a státoprávních zájmů. Tento fakt ještě posiloval tendence široké veřejnosti k pasivitě a elitizaci a personalizaci české politiky.

3. 2. Období první republiky

Dalším významným obdobím českých (československých dějin) je období zisku vytouženého, nezávislého státu – Československé republiky v roce 1918 (28. října 1918). Již v dobách před jeho samotným vznikem se projevoval další typický znak české politické kultury, který má kořeny rovněž v období monarchie – je jím pragmatismus politických elit a umírněnost českých občanů. Pragmatismus politických elit se projevoval po celou druhou polovinu 19. století, kdy čeští představitelé patřili k nejmírnějším silám v celé monarchii (na rozdíl třeba od Maďarů či Chorvatů). Češi nešli cestou radikálních požadavků a násilí, ale naopak se často se chovali umírněně a pragmaticky. Za typický příklad nám může posloužit známá drobečková politika (blíže mj. Čapka 2003: 117),

kteřá Čechy v rámci monarchie proslavila nejvíce¹⁰. Umírněné postoje obyvatel i zmíněný pragmatismus politických elit se projevíly i v samotném vzniku nezávislého státu. Před rokem 1918 celá česká politická reprezentace (bez ohledu na to, zdali se jednalo o staročechy, mladočechy či zbylé myšlenkové proudy konce 19. století) usílovala o určitou míru nezávislosti či autonomie. Až v průběhu První světové války, i v závislosti na její průběh, se postupně část (a na úplném konci války pak kompletní politická reprezentace) reprezentace přihlásila k myšlence úplné nezávislosti na monarchii. Pragmatismus elit se projevil i změnou konceptu nezávislosti. Díky etnickému složení a složitosti prosazení dlouhodobě prosazované historické státoprávní koncepce se politické elity opět zachovaly pragmaticky – operativně přijaly za svůj i ideál existence československého národa (idea čechoslovakismu), který nikdy předtím neprosazovaly, a zcela pragmaticky jej přijali za vlastní a pragmaticky a zcela účelně rozšířili i dlouhodobě obhajovaný historicko-státoprávní koncept (Halada – Pokorný – Bělina – Moravcová 1992: 150). Podobný pragmatismus lze pozorovat i u občanů – ti se ve velké části poslušně zapojili do války na straně rakouské armády (byť s Rakouskem rozhodně nesympatizovali¹¹) a až postupně se případně dostali na opačnou

---

¹⁰ Češi i díky své „drobečkové politice“, jejímž smyslem bylo nakonec se spokojit i s malými ústupkem ze strany Vídně, byť původní požadavky byly mnohdy mnohem obsáhlejší a radikálnější. Tento přístup byl zcela v souladu s tehdejší českým pragmatickým přístupem vůči vídeňskému centru. Často se stal terčem až posměchu a Češi díky němu získali v monarchii pověst úplatných a vždy i s drobnými ústupky (v podobě drobečků spadlých pod stůl) spokojených obyvatel mnohonárodnostní říše.

¹¹ Náladu a atmosféru Čechů v době mobilizace vystihuje český historik Jiří Pokorný: „V Čechách zatím vládla neobyčejně sklíčená atmosféra. Mobilizace proběhla jako v jiných zemích spořádaně, ale o náladách českých vojáků, kteří zpívali „červený šátečku kolem se toč, my jde na Rusa, nevíme proč“ se nedalo pochybovat. Česká společnost nepřijala rakouský stát za svůj ani dříve, těžko to mohla udělat v době, kdy jí nabízel jen perspektivu války“ (Pokorný 1992: 141).

stranu bojiště (většinou tak, že se předtím dostali do zajetí¹²)(blíže např. Kalista 309 a dále; Pokorný 1992: 143).

Po vzniku samostatné Československé republiky (ČSR) se prosadil specifický politický systém, který byl výsledkem jak složitých vnějších i vnitřních podmínek, za kterých existoval i rozvíjející se politickou kulturou. Složité vnitřní podmínky byly primárně způsobené národnostním složením ČSR. V novém státě žilo více než 3 miliony Němců, dále velká menšina Maďarů na připojeném Slovensku, zapomínat nesmíme ani na početnější menšiny Rusínů koncentrované na Podkarpatské Rusi či Poláků v oblasti Těšínska¹³ (Halada – Pokorný – Bělina – Moravcová 1992: 169). Zvláště početná německá menšina představovala od počátku existence státu velký problém, jelikož od prvopočátku nepřijala ČSR za svůj vlastní stát (Halada – Pokorný – Bělina – Moravcová 1992: 162; Müller 2003: 178-188). Politický pragmatismus české nejvyšší politiky se neprojevoval v souvislosti s tímto problémem pouze operativním přijetím ideje čechoslovakismu jako oficiální státní doktríny, ale ovlivňoval jednání českých politiků i během celého období První republiky.

---

¹² Český historik Zdeněk Kalista popisuje původní pragmatickou reakci Čechů na válku následovně: „Nebylo také možné dohlédnout, kam až dosáhne válečné řešení velkého evropského, resp. světového konfliktu, zejména kam až půjde Dohoda ve svém postupu proti Rakousko-Uhersku, zvítězí-li. A tak se český živel v počátcích války omezoval spíše na jakýsi instinktivní odpor proti válečným snahám tzv. Ústředních mocností, který se projevoval manifestacemi slovanských českých příbuzenství, zbíháním jednotlivců i vojenských skupin na frontě na stranu ruskou, odpíráním poslušnosti vojsku a jinými příznaky tohoto druhu“ (Kalista 1992: 309-310). Ve velkém se však začaly čeští vojáci šikovat v řadách vojsk dohody (zejména na ruské frontě až později, na základě vývoje války a pod tlakem zahraničního exilu v letech 1916 a 1917. V roce 1917 se již československá armáda v síle tří pluků vyznamená v legendární bitvě u Zborova (Pokorný 1992: 143).

¹³ „Podle statistiky z roku 1921 žilo na území (Československé – pozn. autorky) republiky 13 613 172 obyvatel, z toho 6 850 000 Čechů (51%), 1 910 000 Slováků (14,5%), 3 123 000 Němců (23,4%), 745 000 Maďarů, 461 000 Rusínů, Ukrajinců a Rusů, 180 000 Židů, 75 000 Poláků, menší počet Rumunů a jiných národností“ (Halada – Pokorný – Bělina – Moravcová 1992: 169).

Politický pragmatismus se projevoval zejména v existenci zvláštního, mimoparlamentního uskupení – tzv. Pětky. Tento orgán zahrnoval nejvyšší představitele pěti největších politických stran¹⁴ v Československu. V rámci Pětky byly předjednávány a bylo rozhodováno o osudu všech důležité zákonů, které pak Československý parlament pouze schválil¹⁵. V prvorepublikovém systému se tedy parlament, přestože se dle ústavy z roku 1920, jednalo o parlamentní systém, stal druhořadou institucí¹⁶ (Cabada 2011a: 28). Většina skutečné moci se nahromadila u předsedů hlavních parlamentních stran (Pětky), resp. u prezidenta T. G. Masaryka a jeho skupiny Hrad¹⁷ (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 54), jež byla složena z vlivných lidí ve veřejné sféře a v politice, kterými se obklopil prezident republiky. Pokřivení ústavních principů bylo umožněno několika faktory – primární roli hrály tzv. reverzy. Ty podepisoval každý kandidát zvolený do parlamentu, jím se před získáním mandátu zavázal k respektování názorů a loajalitě vůči vedení strany. Pokud by tento závazek nerespektoval (hlasoval v parlamentu jinak, než určilo úzké vedení

---

¹⁴ Pětku tvořilo následujících 5 politických stran: Československá strana národně socialistická (Jiří Stříbrný), Československá sociální demokracie (Rudolf Bechyně), Československá strana lidová (Jan Šrámek), Agrární strana nebo také celým názvem Republikánská strana československého lidu zemědělského a maloroľnického (Antonín Švehla) a Československá národní demokracie (Alois Rašín, Karel Kramář) (Klimek 2000: 231).

¹⁵ V rámci Pětky „představitelé pěti československých stran předběžně projednávali všechny významná témata, takže hlasování o jednotlivých návrzích v parlamentu bylo pak už jen formalitou“ (Cabada 2011b: 28)

¹⁶ „Parlament byl ovšem centrem politické moci jen formálně. V politické praxi se rozhodující moc soustřeďovala v exekutivě (ať již v rukou prezidenta, nebo vlády), resp. v mimoparlamentních mocenských centrech (Pětce či Hradu – pozn. autorky)“ (Cabada 2011a: 28). Balík – Hloušek – Holzer a Šedo (2003: 54) k tomuto dodávají: V tomto modelu byla parlamentu určena ryze formální stvrzovací role a vládě (...) čistě prováděcí funkce“.

¹⁷ Hrad byl de facto opoziční skupinou vůči zmíněné Pětce. „V politické praxi přitom stála Pětka vždy v jisté opozici proti „dobré diktatuře“ Hradu. Ostatně vztah Masaryka a zvláště pak Beneše k ní byl až zapřísáhle záporný“ (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 54)

strany, pak hrozilo, že bude automaticky zbaven mandátu a na jeho mandát převezme náhradník). Tento princip z velké části umožňoval efektivní existenci a dominanci Pětky a činil z parlamentu z velké části druhořadou hlasovací mašinerii (Cabada 2011b: 28).

Politika první republiky byla tím pádem podobně jako v období monarchie silně personalizovaná (politické strany byly logicky spojovány s jejich lídry). Politická aktivita občanů byla na nízké úrovni – občané svými výstupy příliš nezasahovali do politického života a řízení země. Až na občasné stávky dělníků či občanskou iniciativu v době Mnichovské krize v roce 1938 není možné v historii první republiky nalézt závažný vstup českých občanů do politického života země (byť ústava zakotvovala například možnost využití referenda a nástroje přímé demokracie¹⁸, v celém období první republiky nedošlo k jejich využití ani jedinkrát – Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 55). Neznamená to, že by však občané byli pasivní – pasivita se týkala zvláště politické sféry. Naopak, co se týká spolkového života, ten v mimopolitické rovině byl velmi bohatý. V rakouské monarchii vybudovaná tradice organizovanosti byla po roce 1918 dále rozvíjena¹⁹ (Müller 2003: 186). Smysl občanské společnosti se však zásadně změnil vznikem státu. Jak jsme si uvedli výše, v monarchii nahrazovala spolková činnost existující stát, tak po roce 1918, když už Češi vlastní stát měli (ale jeho existence byla vnitřně i z vnějšku ohrožována), tak jej měla občanská společnost hlavně podporovat a chránit. V prvorepublikovém

---

¹⁸ „Bezprostřední výkon zákonodárné moci lidem pomocí referend byl omezen na případ, že by Národní shromáždění zamítlo vládní návrh zákona. Vláda pak mohla po jednohlasném hlasování kontrovat usnesením, nechávajícím definitivní rozhodnutí na lidu. (...) K použití referenda v období První republiky ovšem nikdy nedošlo“ (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 55).

¹⁹ „Československo zdědilo společnost s velmi bohatým spolkovým životem, který se dále čile rozvíjel. V období První republiky bylo registrováno přes padesát tisíc sdružení“ (Müller 2003: 186).

systemu tak můžeme vyzorovat další zajímavou odchylku od tradičního fungování demokratického systému – tou je netradičně silná symbióza mezi státem a občanskou společností a jejími jednotlivými subjekty (Müller 2003: 188; Cabada 2011b: 216). Stát tak dominoval nad občanskou sférou, přičemž stát byl kolonizován hlavními politickými stranami. Není proto v žádném případě náhodou, že ČSR je označována za vládu stran, resp. partitokracii (Broklová 1992: 74; Pithart 1996: 206), kde veškerou státní mocí disponují politické strany.

3. 3. Období komunistického režimu

Dalším dlouhým obdobím českých dějin 20. století, kdy docházelo k dlouhodobému a kontinuálnímu formování české politické kultury je období komunistického režimu v letech 1948-1989. Samozřejmě, že je velice těžké hovořit o celém období jako jednom režimu, protože během čtyř dekad měnil svoji podobu i formu. Do poloviny 50. let je komunistické Československo označováno za totalitní režim. Následně jej můžeme až do roku 1989 označit za posttotalitní autoritativní režim s různou mírou intenzity²⁰ (Balík 2005: 45-47, podobně Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 136). Tuhý režim se od počátku 60. let se začal částečně uvolňovat a vnitřně se liberalizoval, přičemž vrcholem tehdejších reforem byl konec 60. let (tzv. proces Pražského jara v roce 1968). Tento reformační proces však byl ukončen násilným zásahem vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 (Mareš – Grulich –

---

²⁰ Český politolog Stanislav Balík využívá podrobnější klasifikaci a ve vztahu k Československu hovoří o raném posttotalitarismu (do období několika let po roce 1968 – tedy do ustálení normalizačních principů), a o období zamrzlého posttotalitarismu (většina zbylého normalizačního období). Současně dodává, že v československém případě, na rozdíl od případů jiných států východního bloku, nelze hovořit o nějakém období tzv. zralého komunismu (kdy dochází k pomalým reformám režimu)“ (blíže Balík 2005: 46). Současně skupina autorů (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo (2003: 136) hovoří o období 1948-1953 jako totalitním režimu, o období 1953-1958 jako o kvazi-totalitním režimu a o následném období do roku 1989 jako posttotalitarismu různého typu.

Roček 1992: 286). Režim se po tomto datu opět vrátil pod nadvládu konzervativních sil uvnitř vládnoucí komunistické strany. Dvacetileté období tzv. normalizace (1969-1989) bylo charakteristické oslabením ideologické indoktrinace společnosti a pragmatickým se zaměřením na udržování komunistické strany u veškerých zdrojů státní moci a veškerou kontrolou veřejného života (nikoli již přísnou kontrolou soukromého všech obyvatel) v zemi.

Jak je i z obecného popisu vývoj komunistického období zjevné, období komunistické nadvlády se od předešlých období velmi výrazně liší. Jednalo se o silně nedemokratické období, bez základních občanských práv a svobod. Zatímco za demokratické období můžeme označit pouze poslední etapu vývoje Rakouska-Uherska (po roce 1907, kdy je aplikováno všeobecné a rovné volební právo – byť jen pro všechny dospělé muže – viz předchozí kapitola), tak v otázce občanských svobod nelze komunistický režim jak s prvorepublikovým, tak ani s předešlým režimem v Habsburské monarchii. Komunistický režim (pokud nebudeme započítávat období válečné okupace ze strany nacistického Německa v letech 1939-1945) zpřetrhal dlouholeté tradice české společnosti a mnohé z tradičních hodnot české společnosti zcela zmizely. Hlavními změnami, které komunistický režim přinesl a v čem byl jiný oproti předchozím režimům, které se dříve podílely na formování základních znaků české politické kultury, byly vedle samotné nedemokratické povahy komunistického režimu, i absence ekonomických svobod každého jedince a povaha a role spolčování a veřejné aktivity občanů.

Znárodnění a omezení soukromého vlastnictví přerušilo tradici liberálních, ekonomických svobod, které stály u zrodu a rozvoje českého národa v Habsburské monarchii. Ekonomické svobody a možnost svobodného materiálního rozvoje byly pro Čechy mnohdy

jedinými svobodami, které v Habsburské monarchii měli. Proto hodnota ekonomických svobod byla mnohdy pro Čechy stejně hodnotná jako hodnota (mnohdy nedostupných) svobod národních a politických. Komunistický systém ale nezbavil občany „jen“ práv politických, ale také práv ekonomických, s nimiž Češi již století před tím značně spojovali vlastní vnímání pojmu „svoboda“.

Druhou zásadní změnu přineslo období komunismu pro dlouhodobou tradici spolčovací aktivity občanů. Její smysl byl zvláštní již v Habsburské monarchii, kdy spolčování občanů nahrazovalo chybějící pocity národní sounáležitosti a obrany proti německé dominanci, které v té době neposkytoval vlastní národní stát (Müller 2003: 186; Pithart 1996: 205). Smysl občanské aktivity se změnil již v první republice, kdy veřejná aktivita měla podporovat nově vzniklý a slabý stát. V obou dvou případech však byla občanská aktivita dobrovolná a z vlastní vůle občanů.

V období komunistického režimu pokračovala vysoká míra angažovanosti v různorodých typech subjektů (od členství v KSČ, přes mnoho profesních organizací, po velké množství volnočasových, kulturních, dobročinných či sportovních organizací), byla však nově státem (stranou) organizovaná a de facto povinná. Veškerý veřejný, společenský i politický byl centrálně organizován Komunistickou stranou; přesněji řečeno jí řízeným systémem Národní fronty²¹ (Müller 2012: 223). Mimo systém Národní fronty byla jakákoliv „nezávislá“ spolková činnost a

---

²¹ Jak podotýká K.B. Müller (2012: 223): V poválečném Československu vzniká systém Národní fronty, jež později organizačně zastřešuje desítky tisíc sdružení. Organizovanost občanů byla v průběhu komunistické éry ve skutečnosti značná. Téměř každý občan byl někde organizován, často ve dvou až třech organizacích současně. Bylo to dáno tím, že zájmová sdružení byla podřízena několika „masovým“ organizacím a zájmové aktivity tak byly uměle politizovány“.

organizovanost přímo zakázána²² (Cabada 2011b: 220). Veškerá veřejná aktivita však měla jediný cíl – projevovat loajalitu a podporu stávajícímu režimu. S výjimkou krátkého období konce 60. let a určité liberalizace režimu během Pražského jara v roce 1968 nebyly jakékoliv snahy o opoziční názor či kritiku režimu netolerovány a byly tvrdě státem trestány (Vodička 2011a: 98). Opoziční hnutí působila původně v exilu, později (od 70. let) i v ilegalitě²³, ale po celou dobu se tato aktivita omezovala na omezený počet aktivních a s režimem otevřeně nesouhlasících osob (tzv. disidentů). Díky tvrdým zásahům a postihům státu proti těmto osobám i jejich rodinám tak velká část společnosti pokorně respektovala daný stav věcí a minimálně na veřejnosti prezentovala loajalitu existujícímu režimu. Velká část společnosti tak byla zapojena do veřejného života pouze formálně. Občansko-společenské organizace tak byly v době komunistického režimu hlavně nástrojem vládnoucího režimu k ovládnutí a mobilizaci občanů²⁴ (Müller 2012: 223). Toto byl jejich hlavní smysl, který

---

²² „V období komunismu byly všechny „legální“ občanské aktivity dozorovány svrchu, mocenským systémem Národní fronty. V nejvýraznějších případech – odbory, mládežnické organizace apod. – existovaly pouze zastřešující komunistické organizace a spolčování mimo tyto „monopoly“ bylo považováno za nežádoucí, ne-li přímo trestné“ (Cabada 2011b: 220).

²³ Za základní iniciativy a organizace lze označit Chartu 77, Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných a v 80. letech pak Hnutí za občanskou svobodu, Polsko-československou solidaritu, Demokratickou iniciativu, Nezávislé mírové sdružení, Obrodu či Československý helsinský výbor (blíže Vodička 2011a: 98-109).

²⁴ Jak toto výstižně komentuje K.B. Müller: (zájmové organizace a samospráva – pozn. autorky) byla ve skutečnosti zestátněna. Stala se formou kontroly a ovládnutí společnosti ze strany státu, který byl ovládnut KSČ“ (Müller 2012: 223). Karel B. Müller tuto skutečnost a fungování systému uvádí na příkladu gymnazisty: „Gymnazista, který měl zájem o botaniku, mohl mít k dispozici mikroskop, ale jen jako účastník zájmového kroužku Svazu socialistické mládeže (SSM), tedy organizace politicky konformní s režimem a pod kontrolou KSČ“ (tamtéž).

občané z povinnosti a hlavně z pragmatických důvodů svou (povinnou) účastí naplňovaly²⁵.

Komunistické období tak výrazně ovlivnilo podobu české politické kultury. Tento fakt nemůže být překvapující, jelikož se jednalo o poměrně dlouhé a de facto kontinuální období dějin (přes 40 let). V některých případech komunistické období výrazně pozměnilo základní rysy české politické kultury, v jiných případech však i některé její znaky z období před rokem 1948 byly během období komunismu dále posilovány a staly se definitivně významnými znaky české politické kultury.

Pokud shrneme závěry z předešlého odstavce a pokusíme se rozdělit zmíněné znaky na ty nově vzniklé a ty posílené, je mnohdy těžké tyto faktory takto přesně rozdělit, protože zcela nově vzniklý znak české politické kultury během komunistického období lze jen těžko definovat – vždy nalezneme v historii již podobné chování či podobné vztahy, jen často nebyly tak viditelné a tak často frekventované – kořeny hlavních znaků lze nalézt proto již před rokem 1989. Pokud bychom chtěli přeci jenom najít znak, který je nejvíce zakotven (posílen) v komunistickém období, pak bychom za něj mohli v souladu s názorem politologa Ladislava Cabady (2011b: 221) označit vnímání vztahů občanské a politické sféry jako vztahu „my (obyčejní občané)“ a „oni (politici)“, kde „my“ představuje širokou sféru občanů bez jakýchkoliv politických a občanských práv a „oni“ reprezentuje úzkou skupinu politických elit (komunistických kádru), kteří rozhodují o všem, a to bez jakéhokoli vlivu bezmocné většiny. Není překvapivé, že se tento znak české politické kultury prosadil právě v dlouhém období českých dějin, kdy v českém prostředí

---

²⁵ Za nejčastější případy lze označit pragmatické členství v Komunistické straně či na ní navázaných organizací Národní fronty z důvodů vyhnutí se perzekucí v podobě ztráty zaměstnání, zachování možnosti studovat svým potomkům apod.

absentovala demokracie, byly přerušeny demokratické kořeny české politické kultury, a nebyla respektována základní demokratická práva a zásady. Občané v komunistickém období byli po celou dobu naprosto bezmocnými vykonavateli rozhodnutí politických elit, které měly často pochybnou intelektuální úroveň i nízký morální a etický charakter. Občané v českém prostředí přestali naprosto věřit v to, že by to mohli být oni, kdo by mohl být jakkoli rozhodovat o veřejných věcech, o věcech, které se dotýkají jejich každodenního života a přijali za své známé heslo „však oni si to udělají tam nahoře stejně tak, jak budou chtít“ či hesla podobného typu, která často nechtěně zaslechneme ve svém okolí (v restauracích, v prodejnách, na tržnicích, v kadeřnictví atd.) i dnes. Trend k rozhodování úzké skupiny lidí (politiků, elit) o důležitých věcech můžeme vidět i v prvorepublikovém systému (zmíněná „Pětka“ také rozhodovala řešení všech důležitých otázek), ale zde toto probíhalo pod dohledem občanů/voličů a za jejich „souhlasu“, tedy v demokratickém prostředí, naopak po roce 1948 toto rozhodování probíhalo za vynuceného (ne)souhlasu nesvobodných občanů. Proto se v prvorepublikovém prostředí toto rozdělení na bezmocné občany a všemocné politiky ve velkém nerozšířilo.

Zajímavým doplňkem tohoto stereotypu pak je české specifikum odlišného života v soukromí a odlišného života na veřejnosti. Zejména v období normalizace (období 70. a 80. let 20. století, po zastavení reformem Pražského jara), kdy již v Československu nebyl, jak jsme si uvedli již dříve, totalitní, ale „pouze“ autoritářský režim, většina občanů i v reakci na nemožnost změnit veřejný život a systém jako takový na tyto snahy rezignovala. Většina občanů se zaměřila na užívání „svobody“ ve vlastním soukromí (do kterého stát již nezasahoval), zatímco navenek, na veřejnosti jednala v souladu s platnými zásadami a principy režimu a byla k režimu „na oko“ loajální – v tomto smyslu můžeme hovořit

v souladu s terminologií K. B. Müllera o postupné a úplné destrukci veřejné sféry a blahořečení soukromí²⁶ (Müller 2012: 223-227).

Samozřejmě, že faktor „my“ a „oni“ a život ve dvou světech (jeden z čelných představitelů disentu V. Benda tuto skutečnost popsal jako život v paralelních obcích²⁷) není jediný, který lze pozorovat v prostředí komunistického režimu. Změnou bylo i vnímání politických elit – nejvyšší česká politická reprezentace jak v období Rakouska-Uherska (Palacký, Rieger, Masaryk), tak v prvorepublikovém období (Masaryk, Beneš, Kramář, Švehla a další) se těšila velké prestiži a autoritě mezi širokými vrstvami obyvatel. Naopak, výše zmíněný intelektuální a morální úpadek komunistických politiků (jejichž vrcholem byli někteří nejvyšší představitelé státu v 70. a 80. letech – zejména pak je v této otázce nejčastěji zmiňován první tajemník komunistické strany na konci režimu Milouš Jakeš, dále pak například Vasil Bilak, Alois Indra a další) způsobil, že se během komunistického období výrazně snížilo renomé politiky, ale zejména politika jako takového.

Další faktory ale mají již větší návaznost na faktory, které byly budovány dlouhodoběji před převzetím veškeré moci ve státě komunistickou stranou v roce 1948. V první řadě se jedná o český

---

²⁶ Podle Karla B. Müllera „znehodnocení (či destrukce) veřejné sféry a politiky jako takové je důsledkem ovládnutí veřejné sféry komunistickou stranou...ti, kteří se nehodlali smířit s „vnitřní emigrací“ a chtěli se účastnit autentického politického života, si museli konstituovat svoji vlastní veřejnou sféru mimo oficiální politiku státu. Zde mají také svůj původ mnohé pojmy pocházející od představitelů disentu jako například Havlova „nepolitická politika“ či Bendova „paralelní polis“ Sztompka citováno dle Müller 2012: 223-224)...K. Müller dále pokračuje, když tvrdí, že „destrukce veřejné sféry v období komunismu neumožňovala svobodnou artikulaci a reprezentaci zájmů...(což jde jeho názoru mělo mj. za následek – pozn. autorky) potvrzování hodnoty soukromí. Většina lidí se obracela k rodině a soukromí jako sféře prožívání, ochrany a kultivace národních, náboženských či jiných symbolů a tradic“ (Müller 2012: 225-226).

²⁷ Václav Benda napsal o tomto fenoménu i své významné filozofické dílo „Paralelní polis“.

pragmatismus a snahu vyhnout se násilnému řešení problémů. Tento fenomén se projevil již v revoluci 1848 či při obsazení území německým Wehrmachtem v březnu 1939 a plně se potvrdil i při samotném převzetí moci komunisty v roce 1948, které se, přes silný nesouhlas části společnosti (komunisté ve volbách 26. května 1946 získali v Čechách 40,17% hlasů, téměř 60% bylo uděleno nekomunistickým stranám Národní fronty)(Rychlík 1998: 42), obešlo bez hromadných násilných protestů a obětí na životech. Výjimkou by mohly představovat události v roce 1968, zvláště po okupaci území vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968, ale nadšení a odpor z české společnosti rychle vyprchaly a od roku 1969 až do roku 1989 se drtivá většina Čechů²⁸ pragmaticky spokojila s materiálním zajištěním, se životem ve dvou obcích a pragmatickým přežíváním normalizace.

Dalším trendem, který komunistické období upevnilo, a jež byl znakem české politické kultury již dříve, byla poměrně silná personalizace politiky a veřejného života. Stejně jako v období monarchie či první republiky, tak i v komunistickém období, což vzhledem k výše popsané charakteristice režimu nemůže být překvapivé, byla silná personalizace politiky s jejími hlavními představiteli. V komunistickém Československu byl pak režim spojován hlavně s prezidenty (úcta k tomuto postu se vytvořila v období první republiky díky prezidentu Masarykovi a přetrvala – za všechny jmenujme Gottwalda, Svobodu či Husáka) a generálními (prvními) tajemníky komunistické strany (A. Dubček, L. Štrougal a další). Lze tedy říci, že tento trend české politické kultury přežil všechna období před rokem 1989.

---

²⁸ Emanuel Pecka v této souvislosti rozděluje českou společnost do dvou skupin – menší skupiny občanů, kteří se snažili nastalé situace co nejvíce materiálně využít, a početnější, která zachování cti obětovala skutečnost, že tlaků vládnoucího režimu dobrovolně ustoupí (Pecka 2010: 90).

Zvláštním znakem, který jsme si zmínili již v předchozích obdobích je úcta k právnímu prostředí a legálnosti. Byť některé akty během období komunistické nadvlády nebyly ani zdaleka vnímány obyvateli za legitimní, tak podobně jako dříve zde můžeme nalézt snahy vždy postupovat tak, aby tento postup byl legální. V první řadě se to opět týká převzetí moci komunisty v únoru 1948, kdy všechny oficiální akty proběhly v souladu s platnou ústavou (musíme si bohužel odmyslet utvořené milice komunistické strany a silový nátlak ze strany komunistické strany na tehdejší ústavní představitele, v první řadě prezidenta E. Beneše). Podobně pak i samotný konec a pád režimu proběhl stejným způsobem. Stejně tak situace v letech 1968-1970 byla, přestože se jednalo o nepřehledné a komplikované období, řešena tak, aby nebyl jakýkoli krok nebyl v rozporu se základními dokumenty, příp. tyto dokumenty byly nejprve změněny tak, aby následně mohly proběhnout požadované změny, nikdy tomu ale nebylo naopak. Toto je na druhé straně v příkrém rozporu s politickou praxí, která má kořeny v předkomunistickém období, ale během vlády komunistické strany byla rovněž přítomna. I dříve jsme mohli zaregistrovat snahy určitým způsobem obcházet ústavu, třeba vhodným nastavením politické praxe (například skupiny Pětka, Hrad) se vyhnout ustanovení (duchu) ústavy a zákonů v politické realitě, tak stejně tomu bylo i v komunistickém Československu. Za názorný příklad může v tomto případě posloužit ústavní zákon o federalizaci Československa z 28. října 1968, který od 1. ledna 1969 učinil z unitárního Československa federaci. Tato federace však zůstávala pouze „na papíře“ (Vodička 2011a: 88-89), jelikož celý stát byl řízen jedinou politickou stranou, která měla sídlo v Praze a byla vnitřně řízena principy demokratického centralismu²⁹, který za popsanych

---

²⁹ Demokratický centralismus byl princip, na základě kterého probíhalo veškeré rozhodování uvnitř komunistických orgánů a vycházelo z principu závaznosti rozhodnutí vyššího orgánu pro orgán podřízený. „Takto vytvořená mocenská hierarchie tento princip rozhodování umožňovaly „kontinuální kontinuální udělování příkazů seshora dolů...takto

podmínek je v plném rozporu s možným fungováním federace a v realitě funguje nadále jako unitární stát (Vodička 2011a: 89).

Jak je zřejmé z popsaného vývoje znaků české politické kultury, období po roce 1948 díky dlouhodobému nastolení specifických podmínek (nedemokratické období, ovládnutí veškerého politického i veřejného života vládnoucí stranou atd.) vedlo k určitým zásadním změnám v povaze české politické kultury – zejména k vytvoření negativního vnímání politické sféry jako takové (téměř nulový kredit a absence úcty vůči politikům, politickým lídrům). Politická oblast začala být vnímána jako něco, co je zcela mimo dosah široké veřejnosti a většiny občanů, jako oblast, kde činí rozhodnutí úzká skupina vyvolených, ti všemocní (často pochybných kvalit), kteří vládou, a občané a široká veřejnost jsou v tomto pojetí zcela bezmocnou většinou společnosti, která pouze poslušně vykonává vůli mocných, bez nějaké možnosti něco na tomto stavu změnit.

Toto rozdělení společnosti na „my“ a „oni“ a s ním spojené vnímání politiky je nejviditelnějším zásahem do vývoje české politické kultury v období komunismu. S tím spojené je i nové vnímání role občana a občanské aktivity jako takové – ta jelikož byla kompletně centrálně řízena prostřednictvím systému Národní fronty, se stala pouze nástrojem státu, podobně jako občan, který se na těchto aktivitách dobrovolně či často z donucení, povinnosti podílel. Během komunistického období tak došlo i k určité ztrátě velkého kreditu spolkové činnosti a veřejného života (Cabada 2011b: 221), který měl předtím v českém prostředí velkou tradici.

---

mohla strana řídit celou společnost, rozhodovat o veškerých politických, státních a hospodářských záležitostech Československa z jednoho centra“ (Vodička 2011: 81).

Další faktory české politické kultury byly v období komunismu rovněž viditelné, ale byly v tomto období spíše posíleny, ale své kořeny měly již v předchozích obdobích – za tyto znaky můžeme označit ústřední roli politických stran, dominance státu (politických stran) a podřízené postavení a závislost subjektů občanské sféry na státu, silná personalizace politiky, pragmatismus politických elit i občanů, pasivní přístup občanů k politické sféře, snaha po dodržení základních legálních principů a naopak, tendence v některých případech (pokud to je nutné nebo žádoucí pro důležité aktéry v systému) naplňovat některé základní právní normy pouze formálně, a v realitě „obcházet“ duch ústavy a platných norem³⁰ (viz výše, podobně Cabada 2011b: 223).

3. 4. Shrnutí

V závěru této kapitoly si všechny základní poznatky ohledně vývoje a zejména stavu politické kultury v českém prostředí na konci 80. let, kdy se nakonec zhroutil celý komunistický systém a Československo, později Česká republika se vydala na cestu transformace a demokratizace politických a společenských poměrů. Právě politická kultura je jeden z hlavních faktorů, který tento proces ovlivňuje.

Jak jsme si výše nastínily, česká politická kultura se začala formovat již v 2. polovině 19. století a od té doby se kontinuálně vyvíjí a částečně proměňovala. Pokud hovoříme o pouze částečné proměně, pak toto nečiníme náhodou. Jak jsme si výše ukázali, některé rysy politické kultury jsou v českém prostředí zakořeněné dlouhodobě, již od jejich počátků v 19. století. Za tyto znaky lze

---

³⁰ Některé ukázky z historie jsme si nastínilí výše, není proto překvapující, že Ladislav Cabada, když hovoří současné politické kultuře v ČR jako jednu z historických tradic ve vztahu k českému prostředí připomíná „obecnou neúctu k dodržování Ústavy a zákonů, případně jejich účelový výklad, výrazně vzdálený západnímu pojetí „vlády zákona“ (Cabada 2011b: 223).

označit silnou personalizaci politiky (tj. zosobnění subjektů či myšlenkových směrů s určitými, výraznými osobnostmi), ústřední roli politických stran (partitokracii), nízkou míru zapojení občanů do politiky (elitizaci politické oblasti), která se v komunistickém období transformovala do štěpení „my (obyčejní občané)“ a „oni (všemocní politici)“.

Dalším dlouhodobým znakem je pak umírněnost a pragmatismus politických elit i občanů a úcta k legálnosti a preference nenásilného řešení problémů v mezinárodní i vnitrostátní rovině. Za zmínku nepochybně stojí změna ve vnímání politických lídrů – z původně uctívaných osob se během období komunismu stali politici hlavně terčem posměchu a neúcty a předmětem společenského opovržení. Podobně zajímavá je i přerušovaná tradice ekonomických svobod a ekonomického liberalismu, který měl v českém prostředí tradici od poloviny 19. století, a byl v Čechách spojován s obrodou národa, jeho emancipací a bojem za svobodu národa. Jak ukázal vývoj událostí po roce 1989, nikdy však tato tradice nebyla přerušena v myšlení obyvatel, jelikož požadavky po obnově ekonomických práv a svobod se objevily mezi požadavky Občanského fóra v roce 1989 velmi záhy (téměř současně) se základními požadavky politicko-právní povahy - tj. požadavky na zrušení vedoucí úlohy komunistické strany ve státě, dodržování a respekt lidských práv a svobod, propuštění politických vězňů, požadavky na prošetření zásahu proti pokojné manifestaci studentů na Národní třídě 17. listopadu 1989 atd.) (Bureš 2007: 43 a následující).

Celkově lze tedy za hlavní znaky české politické kultury na počátku revolučních událostí v roce 1989 definovat následující znaky:

- politická pasivita občanů a převaha politické sféry (státu) nad občanskou sférou

- představa bezmocnosti většiny obyvatelstva ohledně jejich vlivu v rozhodování a možnosti změnit veřejné záležitosti – tato představa byla ztělesněna představou o rozdělení společnosti na „My (bezmocná většina)“ a „Oni (vládnoucí, všemocní politické elity)“
- politická elita ztratila mezi obyvateli úctu a kredit a politici (političtí kádři režimu, často neschopní a nevzdělaní) se stali spíše terčem skrytého posměchu či skryté neúcty a opovržení.
- politika a politická sféra byla ze strany občanů silně personalizována (dlouhodobá česká tradice)
- hlavními politickými aktéry byly strany (v době první republiky se prosadila partitokracie a vláda tzv. Pětky, době komunismu vládla pouze jediná strana s několika satelitními stranami)
- občanská aktivita byla vysoká (dlouhodobá česká tradice), ale v posledním komunistickém období byla často nedobrovolná
- občanská aktivita a její subjekty byly často pod nadvládou státu a politických stran (v posledním komunistickém období pak hlavně sloužila jako nástroj státu ke kontrole občanů a k jejich řízené mobilizaci)

4. Politický systém České republiky

Jedním z cílů této práce je zjistit, nakolik zásadní vliv má politická kultura v dané zemi (v našem případě v České republice) na podobu politického systému a na způsob přijímání politických rozhodnutí. Vývoj české politické kultury jsme si již představili v předchozí kapitole, nyní se tedy budeme věnovat představení politického systému, abychom na závěr mohli říci, jak se tyto dvě složky navzájem ovlivňují. V této kapitole se tedy budeme věnovat

zejména Ústavě České republiky, která je základním dokumentem českého politického systému³¹.

Ústava České republiky vstoupila v platnost dne 1. 1. 1993 spolu se vznikem samostatné České republiky a stanovuje hlavní principy českého politického systému. Ústava je základní právní dokument státu a definuje základní pravidla hry a mantinely, které je nutné respektovat a v rámci nich je možné se pohybovat. Ústava se skládá z preambule a z osmi hlav³² (pro nás bude v textu nejdůležitější hlava I., která stanovuje základní principy a ze které následující hlavy vycházejí a rozšiřují ji). Součástí ústavního pořádku ČR je pak i Listina základních práv a svobod, ačkoli není přímo součástí ústavy jako dokumentu. Již v preambuli a dále pak v hlavě I. je jasně uvedeno, že Česká republika je svobodný, demokratický a právní stát, který je založený na úctě k lidským právům (Ústavní zákon č. 1/1993: čl. 1). Lidé jsou si rovni a jsou zdrojem veškeré státní moci, kterou vykonávají pomocí tří složek moci – zákonodárné, výkonné a soudní (Ústavní zákon č. 1/1993: čl. 2). Rozhodnutí sice vycházejí z vůle většiny, která je vyjádřena svobodným hlasováním, ale jsou zároveň respektována práva menšin (Ústavní zákon č. 1/1993: čl. 6).

Již na základě hlavy I. je proto možné vymezit několik základních principů, které jsou nedotknutelné. Český politolog Karel Vodička (2011b: 170-172) považuje za nejdůležitějších těchto 7 principů: 1. svrchovanost lidu, 2. demokracii, 3. většinový princip a

---

³¹ Veškeré informace v této kapitole (pokud není uvedeno v textu jinak) jsou čerpány z Ústavy České republiky, dostupné na <http://zakony-online.cz/?s72&q72=all> 23. 4. 2013

³² Hlava I. se týká základních ustanovení, hlava II. moci zákonodárné, hlava III. moci výkonné, hlava IV. moci soudní. Hlava V. je věnována Nejvyššímu kontrolnímu úřadu, hlava VI. České národní bance, hlava VII. územní samosprávě a hlava VIII. přechodným a závěrečným ustanovením.

jeho omezení, 4. právní stát, 5. lidská práva, 6. dělbu moci, 7. parlamentní systém vlády.

První dva body (svrchovanost lidu a demokracie – vláda lidu) spolu velice úzce souvisí. Jak již bylo uvedeno, lid je zdrojem veškeré státní moci. Lidé volí ve všeobecných, rovných, tajných volbách své zastupitele, kteří poté následně pomocí přijímání zákonů v Parlamentu reagují na potřeby a požadavky občanů. V případě, že jsou lidé s jejich činností nespokojeni, je pochopitelné, že v příštích volbách zřejmě nebudou zvoleni. Jelikož ale jednou z hlavních cílů politických stran je vykonávat politickou moc, zvolení zastupitelé (poslanci, senátoři) by byli sami proti sobě, pokud by vůli voličů neplnili. Jelikož nyní pouze popisujeme ústavní pořádek, tak ponechme prozatím stranou, jak v realitě v ČR tento proces funguje a přejděme k dalšímu bodu a to k většinovému principu.

I zde je princip poměrně jasný – lidé zvolí své zastupitele ve všeobecných, rovných a tajných volbách a ti pak na základě hlasování prosazují zákony, přičemž pro přijetí nějakého rozhodnutí je vždy zapotřebí určitá většina. Nyní ale narážíme na problém možnosti diktatury většiny. Již samotná ústava ale stanovuje, že ČR ctí lidská práva a ochraňuje menšiny, proto by jakýkoli zákon, který by tato práva porušoval, měl být zrušen ústavním soudem z důvodu protiústavnosti. Tím narážíme na další velice zásadní rys všech demokratických společností a to dělbu moci a také vyvažování moci. V politickém myšlení se s ní můžeme setkat již u Johna Locka a ještě lépe u Ch. L. de Montesquieho (Valeš 2004: 136-137; 153). Moc je v demokratickém státě rozdělena mezi tři složky – zákonodárnou, výkonnou a soudní. Tyto složky mezi sebou navíc mají vazby, které zabraňují tomu, aby si jedna ze složek mohla uzurpovat více moci, než na kterou má právo (viz např. suspenzivní veto prezidenta, možnost ústavního soudu zrušit zákon z důvodu

protiústavnosti, možnost dolní komory vyslovit nedůvěru vládě apod.) (blíže např. Vodička 2011b: 313-318).

Další body – právní stát a lidská práva – jsou již také do značné míry patrné z výše napsaného. Česká republika je právní stát a to znamená, že zde existuje jistý jasně daný právní řád, kterým se musí všichni občané státu řídit a který plně respektuje ochranu lidských práv a svobod. Všichni občané jsou si před zákonem rovni. Lidská práva uvedená v Listině základních práv a svobod jsou nezadatelná a nezcizitelná, nezrušitelná a nepromlčitelná.

Poslední ze základních principů, kterému jsme se ještě nevěnovali, je parlamentarismus. Parlamentní forma vlády je založena na tom, že Parlament hraje v systému nejdůležitější roli. U čistého parlamentarismu je to jediná instituce přímo volená občany, má tudíž nejvyšší legitimitu. V české ústavě byl a dodnes je zakotven dvoukomorový parlament. Dolní komoru tvoří Poslanecká sněmovna s 200 poslanci, kteří jsou voleni na základě poměrného volebního systému kandidátních listin (pro možnost podílet se na přerozdělování musí každá kandidátní listina získat celorepublikově min. 5% hlasů, v případě že se jedná o volební koalici více subjektů, pak je procento vyšší, a to na základě počtu kandidujících subjektů) (např. Jirásková 1999: 45). Horní komoru tvoří Senát s 81 senátory, kteří jsou voleni dvoukolovým většinovým systémem v rámci 81 jednomandátových volebních (senátních) obvodů (Jirásková 1999: 46). Role obou komor je nevyvážená a jedná se tedy o asymetrický bikameralismus, jelikož Poslanecká sněmovna má mnohem významnější postavení (pouze ona schvaluje a vyslovuje nedůvěru vládě či schvaluje návrh státního rozpočtu, může přehlasovat případné veto Senátu) než Senát.

Vláda je na Parlamentu závislá. Vláda vzniká z Parlamentu (v ČR je možné, aby člen vlády byl zároveň poslancem, a premiér obvykle bývá předseda strany, která zvítězila ve volbách) a parlament (Poslanecká sněmovna) jí vyjadřuje důvěru či případně nedůvěru (Vodička 2011b: 196). V parlamentarismu je navíc často nepřímo parlamentem i prezident. Jak z nedávné zkušenosti však víme, v ČR tomu tak již není a od prvních přímých prezidentských voleb je v čele ČR poprvé přímo zvolený prezident M. Zeman). Soudní moc je a v demokratické společnosti i musí být na Parlamentu a na vládě nezávislá (blíže k soustavě soudů Vodička 2011d: 356 a následující).

Pokud by vše skutečně fungovalo tak, jak je napsáno v ústavě, nemělo by smysl reálné uspořádání státu vůbec zkoumat. Ve skutečnosti se ale Ústava a ústavní praxe značně liší³³. Důvodů k tomu je jistě velké množství. Jedním z důvodů, proč stejně napsaná ústava povede ve dvou odlišných zemích k naprosto odlišné politické realitě, je právě politická kultura. Jak jsme si uvedli již výše, právě odlišnost politické praxe od textu (zejména duchu a vnitřního smyslu) ústavy či zákonů je navíc jedním z prvků, který bylo možno vysledovat v historii české politiky před rokem 1989 hned několikrát (viz výše uvedené příklady neformální, mimoparlamentní instituce Pětky, Osmy, Hrad; snahy T.G. Masaryka o rozšíření svého vlivu či formální federalizace státu po roce 1969).

Než se začneme věnovat samotné realitě po roce 1989, vytkněme si opět hlavní body, které z výše uvedeného stručného textu vyplývají. Z textu je jasné, že:

---

³³ Příkladem mohou být například plně demokratické ústavy komunistických zemí např. SSSR, které se od reálného fungování systému v realitě velice zásadně lišily.

- v českém prostředí se i po roce 1989³⁴ prosadil (resp. v České republice po roce 1993) parlamentarismus, který měl v českém prostředí tradici již od roku 1918
- ústava za jediný a základní zdroj moci definuje lid (občany ČR) – ústava však pochopitelně neříká, jakým způsobem se toto má projevat a realizovat v praxi
- základní právní pořádek České republiky se snaží kombinovat většinový systém volby (volby do Senátu, nově i volby prezidenta), který umožňuje prosazení se jednotlivců, s proporčním systémem kandidátních listin (Poslanecká sněmovna), který upřednostňuje více kolektivní subjekty
- jak je vidno z výše uvedeného textu, ústava České republiky definuje Českou republiku jako svobodný, demokratický a právní stát, který je založený na úctě k lidským právům a zajišťuje práva menšin

Pro nás je poslední odrážka důležitá minimálně stejně jako ostatní. Byť se nám může zdát jako samozřejmá, tak pro nás se jedná o důležité zjištění, protože je z něho jasné, že v českém prostředí od 90. let 20. století se mohla začít projevat politická kultura zcela otevřeně. Jak jsme si uvedli, základní zákony země jen vytvářejí jakási základní pravidla hry, mantinely, které je nutné respektovat a v rámci nichž je nutné se pohybovat. Další záležitosti již jsou záležitostí právě reality. A ta mnohdy může dát stejně větě, stejně definované instituci, zcela odlišný význam, obsah i funkci. Podívejme se tedy na reálný politický vývoj v Československu po roce 1989 a od roku 1993 v samostatné České republice a pokusme se najít, jakým způsobem realitu politického systému ovlivňovala

---

³⁴ Parlamentním režimem bylo Československo (přesný název státu v letech 1990-1992 byl Česká a Slovenská federativní republika) i v období 1989-1992.

právě po dlouho dobu utvářená česká politická kultura a osvojené tradice a návyky českých občanů z minulosti.

5. Vliv politické kultury na politický systém po roce 1989

Politická kultura je skutečně velmi důležitý faktor, který dokáže naprosto změnit ústavu a zákony ve skutečný papír, který je pouze formálním dokumentem a realita je skutečně jiná. Politická kultura je proto skutečně jeden z hlavních atributů každého politického systému. Byť o politickém systému České republiky můžeme hovořit až po 1. lednu 1993, v podstatě se začal utvářet již krátce po listopadových událostech roku 1989, kdy začala probíhat demokratizace a liberalizace politicko-společenských podmínek v Československu. Základy současného politického systému České republiky se utvářely právě v období ještě společného státu. Formálně se struktura aktérů, pravidel atd. začala formovat již po revoluci v obou částech Československa odděleně, tj. česká politika a společnost se utvářela odděleně od té slovenské, v podstatě lze říci, že již po listopadu se česká i slovenská společnost žily vlastním vnitřním životem a jediné, co je spojovalo, byl společný stát a společné orgány federace³⁵ (federální shromáždění, armáda atd.). Rozdělení společného státu proto neznamenal žádnou zásadní změnu pro politický život země (a to dokonce ani v institucionální podobě – základy parlamentů obou zemí se staly republikové parlamenty, zatímco federální orgány jako takové zanikly)(podrobný popis viz Rychlík 1998: 302-352).

---

³⁵ Je pochopitelné, že obě části společného státu byly ve vzájemné interakci a vzájemně se ovlivňovaly, ale je podstatné, že se vyvíjely zcela samostatně, jako oddělené jednotky – s vlastními parlamenty, vlastním stranickým systémem, vlastními problémy a hodnotami. Jediné, co obě části spojovalo, byly společné federální orgány a společný stát a jeho reprezentace navenek. Uvnitř státu ale lze říci, že si obě společnosti státu žily do značné míry svým vlastním životem.

Proto pro vývoj politického systému je právě porevoluční, federální období velmi důležité a nelze jej proto v našem přehledu v žádném případě přehlížet. Podívejme se proto nejprve na toto období.

5. 1. Polistopadové období

Po zhroucení komunistického režimu se svobodné Československo vydalo na cestu rychlé demokratizace a liberalizace poměrů. Otázkou však bylo, co si kdo z hlavních představitelů té doby pod pojmem demokratizace a liberalizace představoval, a jakým směrem se má vývoj ve svobodném Československu vyvíjet. Obecně lze říci, že představitelé sametové revoluce (jejichž složení bylo názorově i profilově silně heterogenní) byly v českém prostředí sjednoceni v rámci Občanského fóra, které s obrovskou podporou většiny obyvatelstva směřovalo v první polovině roku 1990 společnost k obnově svobody, obnově názorové plurality a k prvním svobodným volbám v květnu 1990 (Bureš 2007: 235-236). Právě tyto hodnoty spojovaly celou společnost i všechny hlavní představitele Občanského fóra a sametové revoluce obecně. Obecně již v tomto období můžeme pozorovat tradiční český politický pragmatismus a umírněnost – ten se projevil zejména v nenásilném vyjednávání s vládou komunistickou stranou, která do voleb v roce 1990 měla nadále své představitele ve vládě, stejně jako v jiných případech – např. v rozhodnutí, že bude aplikován proporční volební systém (nikoli většinový, který by pravděpodobně znamenal absolutní porážku komunistické strany); že komunistická strana nebude zakázána jako strana zločinecká či v zajímavém vyřešení sporu o nový název státu, který od roku 1990 měl komplikovanou podobu – Česká a Slovenská Federativní Republika, tedy název kompromisní a pragmatický, který měl být přijatelný jak pro Čechy, tak pro Slováky (Jičínský 1993: 70).

Po drtivé porážce komunistické strany v prvních parlamentních volbách, zbavení posledních zbytků komunistické moci v zemi, což byly vedle rychlé obnovy plurality názorů a základních práv a svobod, společné cíle všech nekomunistických subjektů v zemi, se však začíná utvářet základní politické prostředí a formovat hlavní politické tábory, které se v mnohém neshodovaly a v mnohém měly odlišný názor nejen na to, jakým směrem má být svobodné Československo směřováno, ale také na to, jaké podobu má mít a jakými principy se mají řídit politická sféra a veřejný život v nově svobodném a pluralitním prostředí.

Tento spor začal být později v médiích prezentován jako spor mezi tehdejšími prezidentem republiky Václavem Havlem a tehdeším ministrem financí ve federální vládě Václavem Klausem, což lze zpětně opět považovat spíše za typicky českou zjednodušující personalizaci sporu, ve skutečnosti se jednalo o spor skupin sympatizantů s tím či oním postojem. Obě osobnosti (V. Havel a V. Klaus) se staly ústředními osobnostmi celého politického života České republiky v 90. letech a na počátku 21. století. Jejich spor byl spojen i s rozpadem OF a vytvořením dvou samostatných politických subjektů (po tzv. rozlučkovém sjezdu OF konaném 23. února 1991) – pravicové Občanské demokratické strany (ODS) v čele s V. Klausem a spíše středového Občanského hnutí (OH), jehož podporovatel byl prezident V. Havel, a v jehož vedení byli primárně představitelé disentu (např. zastánci nepolitické politiky jako M. Palouš či J. Urban či P. Pithart nebo J. Dientsbier), kteří názorově souzněli s prezidentem V. Havlem (Bureš 2007: 272, 287-288, Cabada 2011c: 274). Tento spor v teoretické rovině byl postaven na zcela odlišných představách o fungování politiky a rozsahu politické sféry a roli občana v celém politickém systému.

5. 1. 1. Základy sporu V. Havla s V. Klausem

Základním předmětem sporu mezi V. Havlem a V. Klausem byl odlišný názor na to, co znamená demokratický politický proces. Tedy na to, jakou podobu a jakými principy se má politika v demokratickém systému řídit. Názory obou táborů byly naprosto neslučitelné. Magdalena Hadjiiski tento spor, sama jej nazývá jako „spor obou Václavů“, jedná se vlastně o spor ohledně toho, zdali se měla v českém prostředí prosadit participační demokracie či naopak demokracie většinová, majoritní (Hadjiiski 2001: 43-44). Pokud se pokusíme představy obou aktérů sporů spolu s M. Hadjiiski zjednodušit a v heslech představit, uvidíme, jak představy obou aktérů byly navzájem odlišné.

V. Havel vnímal za základ státu i demokracie občany a právě jim přiřazoval hlavní a ústřední roli v demokratickém systému. V. Havel volal po zapojení velkých, morálně a eticky silných osobností i po neustálém zapojování široké škály občanů prostřednictvím různorodých občanských iniciativ a organizací, které měly v Havlových představách neustále občany a jejich zájmy zapojovat do procesu rozhodování. V. Havel tak kladl velký důraz na neustálý a široký dialog všech zainteresovaných a na neustálé zapojení občanů jako základních prvků každého demokratického systému. V. Havel tedy kladl velký důraz na roli občana, na hledání konsensu a na neustálou a silnou kontrolní funkci lidu (občanů), kteří měli neustále do politického procesu aktivně vstupovat a ovlivňovat jej, a v silné a rozvinuté síti subjektů občanské společnosti, prostřednictvím které budou občané chráněni před silným státem. Na rozdíl od V. Klause neviděl optimální řešení v organizovaném stranictví a v ústřední roli politických stran. Lze konstatovat, že V. Havel byl proti všem hodnotám, které byly reprezentovány předešlými obdobími českých politických dějin – byl proti silné roli politických stran, byl pro zapojení občanů do veřejné sféry, byl proti

přílišné pasivitě občanů a prosazoval rozvinutou a zcela nezávislou občanskou společnost (tamtéž).

Naopak, Václav Klaus reprezentoval zcela odlišný přístup k politice a k fungování demokratického systému. Původní profesí ekonom V. Klaus po roce 1989 prosazoval rychlou ekonomickou transformaci a k tomu nutně potřeboval efektivní a rychlý systém rozhodování. V. Klaus nezpochybňoval ústřední roli občanů v demokracii, ale výrazně se od Havla lišil v tom, jakým legitimním způsobem lid (občané) svoji svrchovanost vykonávají. Dle V. Klause jsou to primárně (parlamentní) volby, kdy lid (občané) vstupují do politického procesu a rozhodují o tom, kdo bude v následujícím období vládnout a jaké hodnoty budou naplňovány a kdo a s jakými hodnotami skončí v opozici. Kontrolní funkce lidu pak spočívá v tom, že v následujících volbách pak občané (lid) opět rozhoduje, zdali podpoří stávající politiky a ideje či zda jsou nespokojení a zvolí jiné, alternativní názory (Hadjiiski 2001: 50 a následující).

Jako optimální aktéry v tomto systému V. Klaus viděl organizované a hierarchizované politické strany (tamtéž). Jakékoli jiné aktéry V. Klaus nezpochybňoval, ale zásadně odmítal jejich vstup do politického rozhodování, jelikož jakýkoli aktér, který nebyl zvolen ve volebním klání, dle Klause nedisponoval nutnou legitimitou odvozenou z voleb a nebyl tak do procesu rozhodování oprávněn vstupovat.

Lze tedy říci, že V. Klaus obhajoval ústřední roli centralizovaných a hierarchizovaných politických stran, odmítal silnou roli občanské společnosti ve vztahu k politickému rozhodování a roli občanů v politické sféře omezoval primárně na volební účast, která je v Klausově vidění i dostatečnou pro vykonávání důležité kontrolní funkce lidu v demokracii. Pokud srovnáme tyto představy, pak není těžké dojít k závěru, že Klausovy představy, na rozdíl od

těch Havlových, tak více rezonovaly s minulostí české politické historie.

5. 1. 2. Volby v roce 1992 jako řešení sporu

Spor mezi dvěma hlavními politickými soky byl vyřešen v parlamentních volbách v roce 1992. Zatímco Občanské hnutí, které disponovalo velkou podporou prezidenta V. Havla, ve volbách zcela propadlo, vítězství v podobě zisku přibližně 1/3 hlasů³⁶ slavila Klausova Občanská demokratická strana (Šanc 2005: 123-124). Ta volby vyhrála primárně díky právě postavě V. Klause, který si získal popularitu svou ráznou obhajobou rychlé ekonomické transformace a privatizace. Většina občanů dala zelenou právě tomuto (více mocensko-materialistickému) směru před větším důrazem na morálku a etický rozměr politiky.

Vítězství Klausovy Občanské demokratické strany bylo doplňováno dalšími jevy, které předurčovaly další vývoj politické sféry v České republice. Obnova plurality s sebou přinesla nejen obnovu či vznik mnoha politických stran a hnutí, ale i velkého množství organizací vyplňující nově se formující prostor svobodné a nezávislé občanské společnosti. Buďto transformací subjektů Národní fronty či zcela nově vzniklých subjektů se rychle v českém prostředí vytvořila poměrně bohatá síť občanských organizací³⁷ (blíže Mansfeldová – Kroupa 1997: 152-153). Ačkoli by se toto mohlo zdát jako úspěch koncepce V. Havla, tak opak je pravdou.

---

³⁶ Přesně ODS získala ve volbách do České národní rady 29,7% hlasů (Šanc 2005: 123).

³⁷ Pokud vyjdeme z čísel, která ve své práci uvádí český politolog Karel Vodička, tak může říci, že „v letech 1990-1996 vzniklo ročně na 3-8 tisíc nových občanských sdruženích“ (Vodička 2011. Zatímco před Listopadem 1989 existovalo jen několik set tzv. dobrovolných organizací, bylo ke konci roku 1996 registrováno více než 30 tisíc občanských sdruženích“ (Vodička 2003: 196-197).

Přes veškerou mou snahu se mi nepodařilo najít v historických zdrojích jakékoli výsadnější zmínky o tom, že by občané prostřednictvím některé z těchto organizací zásadním způsobem vstoupili do politického rozhodování. Jestliže tady byla široká síť občanských organizací, pak to byly organizace minimálně v počátečních, porevolučních letech velmi pasivní a spíše dobrovolné, zaměřené na vzájemné uspokojování členů či zájmové instituce bez přesahu do politické sféry. Zcela výstižný je pak proces rozdělení Československa po volbách v roce 1992. Toto rozdělení si nepřála většina české i slovenské společnosti. Přesto česká společnost (podobně jako na Slovensku) pouze pasivně přihlížela tomu, jak nově zvolená politická garnitura (česká reprezentace vedená V. Klausem a slovenská vedená V. Mečiarom) rozděluje „od stolu“ společný stát proti obecné vůli občanů³⁸. Přes tento nesoulad celý proces rozdělení proběhl poměrně rychle a zcela v rámci úzké skupiny politických elit, s (dobrovolným) vyloučením občanů z rozhodování (Rychlík 1998: 346, Jičínský 2003: 303-304).

Nadvládu politických stran navíc podporovala skutečnost, že mnoho důležitých organizací občanské sféry, které v demokraciích zasahují do politického procesu nejčastěji (zvláště v tomto případě toto platí o odborovém hnutí), bylo zdiskreditovaných svým ideologicko-aktivistickým chováním v režimu před rokem 1989³⁹ (Vodička 2011c: 238).

---

³⁸ Podle Z. Jičínského vyloučení občanů z rozhodování a rozhodnutí o rozdělení společného státu bez jejich účasti opět posílilo tendence občanů, že politici si dělají nadále, co chtějí, a občané hrají v systému nadále druhořadou roli (Jičínský 2003: 307).

³⁹ Společně s českým politologem Karlem Vodičkou můžeme za vzorový příklad použít odborové hnutí, jež je nejpočetnější nestátní organizací u nás. Jak podotýká K. Vodička: „po listopadu 1989 přetrvávala vůči odborům všeobecná nedůvěra, která pramenila z doby komunistické nadvlády, kdy byly odbory (Revoluční odborové hnutí – ROH) jedním z nejdůležitějších transmisních nástrojů v rámci mocenského mechanismu komunistické strany“ (Vodička 2011c: 238). Později se však podařilo odborům své historické zátěže úspěšně zbavit a získat zpět důvěru většiny zaměstnanců (necelě

Již v polistopadovém období můžeme tedy pozorovat, že politická kultura výrazně ovlivnila formování a fungování základních principů, kterými se bude český politický systém dále řídit, a které jej budou ovlivňovat. V závěru společného státu byla nakonec po bouřlivých diskuzích přijata i nová Ústava České republiky (16. prosince 1992), jejíž základní principy jsme si stručně představili v předchozí kapitole. Novinkami oproti předešlé ústavě byla ustanovení ohledně druhé komory parlamentu – Senátu; resp. o vzniku Nejvyššího správního soudu nebo zřízení Vyšších územně samosprávných celků (VÚSC) – 14 krajů. Stát tak měl být decentralizován (Cabada 2011b: 223-224). Ustanovení společně s podporou Listiny základních práv a svobod byly do Ústavy vtěleny i přes původní odpor předsedy vlády V. Klause, který spíše usiloval rychle fungující rozhodování a o funkční, ale centralizovaný stát.

5. 2. Období stabilizace základních principů do roku 1997

Po rozpadu Československa se situace v tomto ohledu stabilizovala. Vláda V. Klause (vedle Občanské demokratické strany ve vládní koalici byla pravicově-konzervativní Občanská demokratická aliance – ODA; a středová Křesťanská demokratická unie – Československá strana lidová – KDU-ČSL; Kroupa 2010: 58) pokračovala v nastolených trendech a zejména osoba V. Klause byla určující pro přístup a jednání celé vlády. Vláda byla velmi pasivní v zavádění Senátu jako druhé komory – první volby do Senátu se konaly až v roce 1996, tedy 4 roky zde nebyla v praxi respektována platná Ústava. Krajské samosprávné orgány pak nebyly po celou

---

poloviny zaměstnanců firem, kde jsou zřízeny odbory) (tamtéž). Některé jiné organizace však takto úspěšné nebyly (Pionýr, SSM apod.)

dobu Klausovy vlády zavedeny vůbec, podobně jako Nejvyšší správní soud⁴⁰ (Cabada 2011b: 223-224).

Vláda pod vedením V. Klause pokračovala v ekonomických reformách a liberálním přístupu k ekonomice. Díky ekonomickým úspěchům si udržovala podporu obyvatelstva a opět platilo, že občané do politického procesu aktivně nevstupovali⁴¹ a to ani v případě, kdy zde nebyla politickými elitami dodržován základní dokument státu – ústava. Jak je z tohoto popisu viditelné, občané byli pasivní a veškerou politickou aktivitu a řešení v politické sféře ponechávali na politicích, přesněji řečeno na politických stranách. Můžeme tedy již zde pozorovat, že i v postkomunistickém období nadále přežívalo a velmi rychle se na úrovni široké veřejnosti pro sadilo vnímání již nám známého štěpení „my (obyčejní občané)“ a „oni (všemocní politici)“.⁴²

Již zde, tedy několik let po obnově demokracie, můžeme vnímat určitý trend k partitokracii, která byla typická pro období první republiky a ústřední roli hrála strana i v komunistickém období. Navíc, trend byl posilován i samotnými politickými stranami, zejména pak vládní ODS. Vláda v čele s V. Klausem po dlouhou dobu silně odmítala jednat s aktéry z občanské sféry, což se například nejviditelněji projevovalo v odmítání účasti vlády na jednání tripartity (sociálním partnerství), když se dokonce objevovaly návrhy, aby

---

⁴⁰ Kraje byly zřízeny až po 8 letech (v roce 2000), Nejvyšší správní soud dokonce po 11 letech (v roce 2003).

⁴¹ Po celá 90. léta byla stále znatelná silná nedůvěra občanů ve smysluplnost občanské aktivity. Ve výzkumu organizovaným českým sociologem M. Potůčkem v roce 1997 přiznala většina občanů České republiky, že „nemá zájem účastnit se veřejného života, např. v organizacích občanské společnosti“ (Potůček, citováno dle Cabada 2011b: 221).

⁴² V sociologických výzkumech v 2. polovině 90. let většina občanů České republiky přiznala, že „je stále přesvědčena o tom, že jejich vlastní možnosti cokoli ovlivnit, případně změnit, jsou marginální, nevěří v základní premisy participativní demokracie“ (Cabada 2011b: 222)

vláda z tripartity úplně vystoupila (blíže k této problematice postojí vlády k tripartitě viz Vodička 2011c: 236).

Není proto překvapující, že Ladislav Cabada vnímal při přehledové studii českého politického systému skutečnost, že „česká demokracie vykazuje výraznou tendenci výraznou tendenci k přeměně v partitokracii, která téměř plně ovládla státní správu a také veřejnou samosprávu“ (Cabada 2003: 180).

Občanská demokratická strana v čele s nejoblíbenějším tehdejším politikem V. Klausem dokázala obhájit své vítězství i v následujících parlamentních volbách 1996, byť na druhém místě se umístila s významným nárůstem hlasů středolevicová Česká strana sociálně demokratická (ČSSD) v čele s charizmatickým Milošem Zemanem. Po volbách vznikl pat, jelikož strany pravicové koalice získaly celkem jen 99 mandátů⁴³ a pro ODS nebyla koalice s ČSSD možná. Opět lze i zde pozorovat určitý pragmatismus politických elit a schopnost dosáhnout konsenzu – tím bylo vytvoření pravicové menšinové vlády s tím, že ČSSD získala některé významné státní pozice (M. Zeman se stal předsedou Poslanecké sněmovny)(Kroupa 2010: 61). Již v tomto období se současně prosazuje mezi občany další trend, který známe i z dob minulých – silný trend k personalizaci politických stran s jejich hlavními představiteli (Prorok 2000: 123). Tento trend byl hlavně viditelný u dvou nejsilnějších politických stran – ODS byla spojována s osobou V. Klause, zatímco ČSSD s jejím předsedou M. Zemanem. V polovině 90. let tak dochází k vyrovnání sil mezi pravicí a levicí a není tomu jen na základě toho, že ekonomická transformace a liberální reformy již společnost dostatečně stratifikovaly, ale také

---

⁴³ Pat vyplýval i z toho, že zbylými 101 mandáty disponovaly opoziční strany, ale s tím, že dvě opoziční strany (Komunistická strana a Republikáni) disponovaly celkem 40 mandáty, ale měly naprosto nulový koaliční potenciál (Kroupa 2010: 61).

právě díky tomu, že se do čela největší levicové strany dostala silná osobnost M. Zemana, což byl v českém prostředí jeden z nutných předpokladů nárůstu hlasů⁴⁴ a zisku levicových voličů ČSSD (podobně Prorok, 2000: 123)

5. 3. Vývoj po roce 1997

Za určitý náznak zlomu lze označit rok 1997. Tento rok znamenal určité otřesení dosavadního vývoje a je zajímavý hned z několika důvodů. Rok 1997 je v české politice spojen s následujícími událostmi – doposud úspěšná ekonomická transformace a úspěšný ekonomický rozvoj ČR se začal na počátku 2. poloviny 90. let zpomalovat a v roce 1997 již otevřeně propukla ekonomická krize a česká ekonomika se ocitla v recesi.

Současně propukly první velké politické aféry v rámci vládnoucí ODS v souvislosti s nejasným financováním a tajnými sponzory strany⁴⁵ a nakonec i informace ohledně existence tajného konta strany ve Švýcarsku. Tyto aféry nakonec vyústily ve vnitrostranický puč v ODS a v tzv. Sarajevský atentát, kdy někteří představitelé ODS (v čele s místopředsedy strany Janem Pilipem a Janem Rumlem) vyzvaly V. Klause k rezignaci z čela ODS (Šanc 2005: 186-187). Ten tak neučinil, podpora nejsilnější strany klesla rychle k hranici 10% hlasů, rebelové ze strany odešli a utvořili na počátku roku 1998 nový (liberálně-občanský) subjekt s názvem Unie svobody, který v průzkumech veřejného mínění velmi rychle získal podporu až téměř 20% občanů⁴⁶. Faktickým rozpadem ODS

---

⁴⁴ Jak podotýká český politolog Vladimír Prorok, v českých podmínkách je i politickou kulturou způsobeno, že „lidé podporují určité hodnoty (ideologie) v závislosti na osobnostech“ (Prorok, 2000: 123).

⁴⁵ Údajnými skrytými sponzory měli být Maďar Lajos Bács a Ind Radjiv M. Sinha, jak se později ukázalo, oba zmínění dárci již v dané době nebyli naživu.

⁴⁶ Podle průzkumů agentury STEM v březnu 1998 měla Unie svobody podporu 18% občanů (Kroupa 2010: 63).

rezignovala vláda V. Klause, byla jmenována úřednická vláda Josefa Tošovského a byly vyhlášeny předčasné parlamentní volby na červen 1998 (Kroupa 2010: 62-63).

Počátek roku 1998 přinesl další aféru, tentokrát v řadách druhé nejsilnější strany – ČSSD. Jednalo se o tzv. Bamberskou aféru, která se tentokrát týkala neprůhledného financování a dárců ČSSD⁴⁷ (tamtéž). Jak se zdálo, události na přelomu let 1997/1998 měly potenciál změnit politickou scénu v české republice – to jak po personální, tak principiální stránce věci. Nově vzniklá Unie svobody se otevřeně hlásila ke změně, svými cíli se hlásila k názorům a představám⁴⁸ V. Havla, a rovněž se mohla opřít o jeho (ne)přímou podporu před volbami.

Přestože potenciál pro změnu zde byl, nakonec zemětřesení a změny na politické scéně volby v červnu 1998 nepřinesly. Volební výsledek byl jednoznačný – na prvních dvou místech opět skončily ČSSD (32,31%), těsně pronásledovaná ODS (s 27,74%), naopak US skončila až na pátém místě (za komunisty 11% a lidovci 9%) s pouhými 8,6% hlasů (Šanc 2005: 135).

Výsledek voleb opět znamenal složité vytváření vlády a nakonec vyústil opět v dohodu mezi ČSSD a ODS, která je dnes

---

⁴⁷ V březnu 1998 mělo de informací České televize vedení strany uzavřít dohodu s česko-švýcarskými podnikateli, „podle níž by ČSSD za sponzorské dary zajistila dárcům v případě svého volebního vítězství významné funkce ve státní správě“ (Kroupa 2010: 63).

⁴⁸ Toto konstatování je plně v souladu s tím, co uvádí český politolog David Šanc v souvislosti s cíli Unie svobody při příležitosti jejího založení: „Na prvním shromáždění US byla patrná snaha vytvořit stranu nového typu s novým politickým stylem. Cílem měla být strana slušná (opak ODS), transparentní, decentralizovaná, oproštěná od kasty profesionálních, od reality odtržených a mnohdy nečitelných politiků“ (Šanc 2005: 198-199).

známa jako tzv. Opoziční smlouva⁴⁹. Ta umožnila vytvoření menšinové vlády ČSSD v čele s M. Zemanem, zatímco ODS mohla obsadit pozice předsedů obou komor Parlamentu. Obě strany se zavázaly k vzájemným konzultacím a ODS se zavázala, že během volebního období nevyvolá hlasování o nedůvěře vládě (blíže Šanc 2005: 135 a dále, podobně Kroupa 2010: 64). Opoziční strany (lidovci a zmíněná US s podporou V. Havla) tuto Smlouvu odmítaly, označovaly jí jako „podvod na voličích“ a pokusily se mobilizovat společnost na základě kritiky stavu politiky a společnosti v České republice, ozývaly se kritické hlasy o přílišném stranictví, o odsunutí občana z rozhodování a degradaci občanské společnosti v České republice.

Tyto kritické hlasy byly doplňovány výzvami k obnovení participační demokracie, k zapojení občanů a občanského sektoru do rozhodování, k odstoupení hlavních politických představitelů éry 90. let a k oživení významu občanské společnosti (Šanc 2005: 137). Opět se tak dostal na povrch konflikt ohledně sporu o podobu a principy politiky v českém polistopadovém prostředí.

Výsledkem těchto snah pak byl aktivní rok 1999, který znamenal vznik dvou občanských iniciativ – Impuls 99 a Děkujeme, odejděte! První z iniciativ, jejímž čele stáli teolog T. Halík a politolog J. Pehe (Šanc 2005: 137) požadovala primárně obrodu a rozvoj občanské společnosti a decentralizaci státu, ale velmi rychle zapadla. Úspěšnější pravděpodobně byla iniciativa Děkujeme, odejděte!⁵⁰, které otevřeně požadovalo odchod starých politiků (zejména M. Zemana a V. Klause), otevření politiky novým tvářím,

---

⁴⁹ Správný a kompletní název povolební dohody mezi ČSSD a ODS je Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice (Šanc 2005: 136, Kroupa 2010: 64).

⁵⁰ V čele této iniciativy stáli studentští vůdci z listopadu 1989 – mj. Martin Mejstřík, Šimon Pánek a Igor Chaun (Šanc 2005: 137).

dále mj. tato iniciativa kritizovala tehdejší politiku pro její přílišnou kartelizaci, korupčnost a uzavřenost. Byť se této iniciativě podařilo uspořádat velké protestní shromáždění na Václavském náměstí za účasti několika desítek tisíc občanů, dialog (natož jejich odchod) s vládnoucími politickými představiteli se jim vyvolat nepodařilo (ti jej odmítli) a velmi rychle i tato iniciativa zapadla a další vývoj v politické sféře neovlivňovala (tamtéž).

Tento protest, který však byl velmi časově omezený, zároveň znamenal, že občanská společnost zůstávala nadále spíše mimo oblast politického rozhodování a hlavními aktéry tak nadále zůstávaly v realitě i v očích občanů politické strany.

5. 4. Počátek 21. století a současný stav

Tuto skutečnost a tento závěr lze aplikovat bez obav i na následující období. Přes desítky skandálů, které se odehrály buďto v 90. letech či v dosavadním vývoji po roce 2000 po současnost⁵¹ doposud nelze říci, že by se na podobě českého politického systému a hlavně na jeho principech, které byly nastaveny v 90. letech, něco významného změnilo. Od konce 90. let se v České republice dosud nepodařilo vytvořit silnou občanskou společnost (Cabada 2011b: 220-221), která by byla natolik aktivní, že by silně ovlivňovala chování hlavních politických aktérů. Občané se nadále do politického procesu mimo volby příliš nezapojují a nadále zde přetrvává jejich

---

⁵¹ Za celé porevoluční období si lze vzpomenout na desítky velkých afér – vzpomeňme jen velké aféry 90. let jako aféry Diag Human, Bamberk, financování ODS, kauza Liberta, kauza Českého domu v Moskvě, kauza Chemapol; kauzy po roce 2000 jako například aféry s letadly Gripen, tzv. kakaová aféra, kauza katarského prince, kauza Krejčíř, tzv. Karlovarská losovačka, kauza Berdychova gangu, Kubiceho zpráva, kauzy Janoušek či Dalík, Opencard, Toskánská aféra, kauza ministra životního prostředí Drobila, kauza ProMoPro ohledně financování českého předsednictví Evropské unii, či nové a aktuální aféry uplácení a ovlivňování veřejných zakázek ze strany poslance Davida Ratha či obvinění bývalé ministryně obrany Vlasty Parkanové v souvislosti s nákupem letounů CASA pro českou armádu.

nedůvěra ve vlastní schopnost něco změnit a ovlivnit jiným způsobem nežli volebním aktem.

Jedná se dle mého názoru o logicky propojené nádoby. Lidé nevěří v možnost svoji vlastní aktivitou něco změnit (nadále přetrvává vnímání „my“ a „oni“), nejsou aktivní v rámci jakýchkoli občanských iniciativ (naposledy se pokusili ovlivnit dění a vyvolat občanskou aktivitu v zemi levicově orientovaní představitelé spojení s tzv. Holešovskou výzvou⁵² - neúspěšně), dominantním aktérem tak zůstávají politické strany. Pokud tak je společností vyslán impuls (dle malých změn v dosavadních volbách se jedná o impuls dosud marginální) ke změně, pak je to povětšinou prostřednictvím úspěšných mimoparlamentních politických stran – v parlamentních volbách v roce 2006 se podařilo překročit 5% volební klauzuli straně Zelených v čele s M. Bursíkem díky obhajobě environmentálních témat a předložení alternativních pohledů na politické, hospodářské a morální otázky (práva menšin, genderové otázky či apel po aktivizaci občanského sektoru – pozn. autorky), zatímco v roce 2010 se úspěchu dočkaly Věci veřejné⁵³, které se ve svém programu snažily získat hlasy voličů na základě kritiky zkorumpovanosti současné politické scény⁵⁴, přebujelého klientelismu, kartelizace a korupce české politiky⁵⁵.

---

⁵² Znění Holešovské výzvy a podrobnější informace o této iniciativě lze nalézt na <http://holesovskavyzva.zacit.cz>, ověřeno 28.3.2013.

⁵³ Ani jedna ze stran si však nedokázala udržet dlouhodobě podporu a občané ani tímto způsobem prozatím příliš politickou scénu nemění.

⁵⁴ Přičemž dlouhodobě působící politiky a velké strany označovaly pohrdavě za politické dinosaury.

⁵⁵ Kompletní politický program strany Věci veřejné lze nalézt na www.veciverejne.cz/politicky-program.html, ověřeno 23. 4. 2013.

Tomuto tvrzení odpovídá i skutečnost, že v českém prostředí se pouze parlamentních voleb účastní dlouhodobě více než 50% voličů (www.volby.cz⁵⁶). Podobně vysoká účast byla zaznamenána i v případě nedávných prvních přímých prezidentských voleb v roce 2013 (www.volby.cz⁵⁷), což lze připsat mediální pozornosti, kterou tyto volby vyvolaly, i velké tradicí a úctě, která je k pozici prezidenta dlouhodobě v českém prostředí chována.

Pokud mluvíme o úctě a respektu, pak v současné době velký počet afér, který v poslední době stále stoupá, a často jsou přímo personálně spojeny s nejvyšší politikou (aféry kolem Marka Dalíka či bývalých ministrů Martina Bartáka, Martina Kocourka a dalších; v posledním roce lze zmínit obvinění poslanců Davida Ratha, Romana Pekárka, bývalého senátora Alexandra Nováka či bývalých poslanců Petra Kotta či Petra Wolfa) rozhodně dále nevede ke zlepšení vnímání politiky a politického procesu ze strany široké veřejnosti⁵⁸. Tuto skutečnost potvrzují i poslední výzkumy STEM⁵⁹ a CVVM⁶⁰.

---

⁵⁶ Podle oficiálních údajů Českého statistického úřadu se parlamentních voleb (do poslanecké sněmovny) v roce 1996 zúčastnilo 76,41%; v roce 1998 74,03%; v roce 2002 58%; v roce 2006 64,47% a v roce 2010 pak 62,60% (autorka na základě informací na www.volby.cz, ověřeno 24. 3. 2013).

⁵⁷ Podle oficiálních údajů Českého statistického úřadu se prvního kola prezidentských voleb účastnilo 61,31% voličů a druhého kola se zúčastnilo 59,11% voličů <http://www.volby.cz/pls/prez2013/pe41?xjazyk=CZ&xv=0>, ověřeno 24. 3. 2013.

⁵⁸ Velkým problémem je v současné době zejména korupce.

⁵⁹ Dle průzkumu Střediska empirických výzkumů (STEM) ze září 2012 se největší důvěře těšil prezident republiky s důvěrou 70% občanů, nejmenší důvěrou naopak disponovaly vláda se 17%, poslanecká sněmovna s 24% a Senát s 27%. Výsledky průzkumu jsou dostupné na <http://www.stem.cz/clanek/2578>, 22. 4. 2013.

⁶⁰ Dle průzkumu Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) z dubna 2013 týkajícího se důvěry ústavním institucím důvěřuje nejvíce občanů prezidentovi (61%), oproti tomu vládě důvěřuje pouze 16% a poslanecké sněmovně dokonce jen 14% občanů ČR, Senátu důvěřuje 25% a celkově je se současnou politickou situací nespokojeno 73% občanů ČR. Výsledky průzkumu jsou dostupné na <http://cvvm.soc.cas.cz/institute-a-politici/duvera-ustavnim-institucim-a-spokojenost-s-politickou-situaci-v-dubnu-2013>, 22. 4. 2013.

Byť demokratický systém „zdědil“ z komunistického období negativní image politika, tak se ji dodnes nepodařilo v českém prostředí zlepšit⁶¹. Snaha lidí z disentu změnit toto negativní vnímání skrze veřejné zapojení se co největšího počtu nezávislých osobností, intelektuálních a morálních autorit, „zkrachoval“ ve volbách v roce 1992, kde hodnotový a morální přístup byl poražen stranickým a mocensko-materialistickým přístupem. Od této doby nelze v českém prostředí pozorovat závažnou změnu v této oblasti. Nastolené trendy v 90. letech zůstávají nadále aktuální a realitou současnosti.

5. 5. Shrnutí vlivu politické kultury a její vliv na podobu politického systému ČR

Jak nám náš nástin vývoje po listopadu 1989 prokázal, politická kultura v českém prostředí byla dlouhodobě utvářená a v žádném případě nebyla rychle změněna. Její hlavní znaky a její podoba, tak jak byla „zděděná“ z komunistického období se prozatím téměř nezměnila.

Přes snahy, zejména lidí spojených s disentem a z okolí prvního prezidenta V. Havla, rozvinout v české politické praxi jiné, idealistické představy o silně participativní demokracii, postavený na aktivní účasti občanů, bohaté a aktivní občanské společnosti, s velkým vlivem individualit a osobností, bez vlivu stranických struktur atd. se velmi rychle ukázal jako nereálný.

---

⁶¹ V případě prestiže dlouhodobě udělují čeští občané politiky na jedno z nejméně ceněných povolání. Za velmi reprezentativní lze v tomto ohledu považovat průzkum z roku 2006, kdy si respondenti mohli vytvářet žebříček z celkem 26 povolání. Výsledky byly následující: na prvních třech místech se umístili lékaři, vědci a vysokoškolští učitelé, opačný pól tabulky vypadal následovně? 24. kněz (ti doplácují na sekularizaci), 25. politik a 26. uklízečka (Lékaři mají nejrespektovanější práci, dostupné na www.aktualne.centrum.cz/ekonomika/domaci-ekonomika/clanek.phtml?id=267127, ověřeno 28. 3. 2013).

Právě politická kultura a její hlavní znaky velmi silně bránily převedením představ a záměrů do politické reality a naopak realitu aktivně utvářely. Politickou kulturu se prozatím nepodařilo změnit a lze říci, že česká politická kultura je skutečně postkomunistickou politickou kulturou a to doslovně. Za hlavní znaky polistopadové české politické kultury můžeme nadále označit tyto znaky:

- pro politickou kulturu je nadále viditelný trend k vnímání politických stran jako centrálního aktérů politického procesu (trendy k partitokracii)
- nadále přetrvává pasivní role občanů, kteří do politiky vstupují zejména v období voleb
- občanský sektor není občany považovaný za potencionální nástroj možného ovlivnění politického procesu a rozhodování
- nadále přetrvává negativní vnímání politiky a politika jako takového – politický proces je vnímán jako něco špatného, nedůvěryhodného, pochybného, úcta osobě politika je velice nízká až mizivá
- nadále v široké společnosti přetrvává vnímání vztahu občanů a politiků jako vztahu „My (obyčejní občané)“ a „Oni (všemocní politici)“
- v polistopadové politické kultuře po celé dosavadní období můžeme zároveň vidět i další tradiční znaky české politické kultury v historii – například jevy jako politický pragmatismus, zaměření se na materiální prospěch a ekonomické svobody či snahy o obcházení a přímé nedodržování základních ústavních či právních norem (opožděné a pomalé zavádění Senátu či VÚSC).

V závěru si tak nastiňme, jakým způsobem fenomén politické kultury ovlivňuje podobu českého politického systému. Jak jsme si nastínili při stručném popisu základů politického systému, český politický systém je parlamentním systémem, který veškerou svou legitimitu odvozuje od suverenity lidu. Je pochopitelné, že politická kultura nemůže ovlivnit vše, ale může zásadním způsobem změnit v realitě předem stanovené záměry.

Dlouhodobě formovaná politická kultura zabránila převést některé záměry tvůrců politického prostředí po listopadu 1989 do politické reality. V první řadě to byla politická kultura, která zabránila většímu prosazení osobností a jednotlivců v systému na úkor politických stran. Přes snahy polistopadových lídrů posílit vliv osobností a autorit například prostřednictvím vytvoření druhé komory parlamentu, která je volena v jednomandátových volebních obvodech dvoukolovým většinovým systémem (i zde je však nakonec role politických stran stěžejní), i přes často otevřenou kritiku role politických stran, se v politickém systému ČR rychle prosadily jako dominantní aktéři právě politické strany a systém rychle projevoval tendence k partitokracii (tomuto ale vedle politické kultury velmi napomohl i proporční volební systém a systém kandidátních listin při volbách do Poslanecké sněmovny⁶² – blíže např. Pehe 2002: 169) a k slabé a pasivní občanské společnosti.

Namísto aktivní a participativní demokracie se tak prosadila téměř partitokracie. Za následek to má i přirozená a tradiční pasivita občanů, absence dlouhodobé tradice aktivní občanské společnosti a

---

⁶² Komentátor a politolog Jiří Pehe (podobně jako dříve mj. V. Havel prosazující většinový volební systém) je přesvědčen o tom, že proporční volební systém s kandidátními listinami nedovoluje prosazování se nových politických tváří a naopak podporuje monopolizaci stran prostřednictvím jejich lídrů (Pehe 2002: 169). Tento trend potom ještě dále zesiluje trendy k personalizaci politických stran a ztotožnění stran s hlavními představiteli.

absence víry občanů ve schopnosti vlastní aktivitou něco změnit. V rámci široké veřejnosti nadále přežívá rozdělení společnosti na „My (obyčejní občané)“ a „Oni (všemocní politici)“, které podporuje občany k pasivitě vůči politické sféře. Stejně tak toto rozdělení a pasivitu občanů k politické sféře podporuje i negativní vnímání politiků a politické sféry jako takové. Společně s tímto bohužel vybudování aktivní občanské sféry brání i klesající důvěra občanů vůči státní instituce obecně. S výjimkou postu prezidenta, který se díky tradici těší vždy poměrně vysoké úctě a autoritě, tak důvěra v ostatní hlavní instituce (parlament a vláda) je dlouhodobě velmi nízká.

Politická kultura se rozhodně nezmění ze dne na den. Její změna je otázkou několika generací a náznaky možných změn v této chvíli nelze pozorovat. Politická kultura je důležitý fenomén, který se podílí na fungování politického systému v praxi a formování politické reality. Ačkoli nemůže vliv politické kultury zcela přehánět – rozhodně nám jen politická kultura neučiní z demokratického systému systém totalitní či naopak, přesto vliv tohoto fenoménu nelze podceňovat. Jak prokazuje i český politický systém v současnosti, můžeme být politická kultura právě tím faktorem, která přenáší některá základní ustanovení do politické reality jiným způsobem, nežli je tomu v původních teoretických předpokladech. Ačkoli v českém prostředí neexistují žádné zábrany rozvoji občanské společnosti, růstu jejího vlivu ve veřejné a politické sféře či neexistuje žádný zákon, který by kodifikoval výsostné postavení politických stran v artikulaci a agregaci zájmů občanů, v politické realitě tomu tak je. A to díky politické kultuře. Pokud se změní politická kultura, změní se i praktické fungování politického systému.

6. Závěr

Ve své práci „Politická kultura jako jeden z hlavních atributů politického systému ČR“ jsem se zaměřila studium české politické kultury a na otázku, jakým způsobem, pokud tedy vůbec, podoba politické kultury nějakým způsobem ovlivňuje fungování a podobu českého politického systému v současném období.

V úvodní části práce jsem představila koncept politické kultury v teoretické rovině a následně jsem se věnovala důležité otázce historickému formování české politické kultury. Kořeny formování české politické kultury sahají až do 2. poloviny 19. století, kdy se postupně liberalizovaly podmínky uvnitř Rakouského císařství (od roku 1867 Rakouska-Uherska) a začala se formovat moderní česká politika. Následně jsem se věnovala vývoji v již samostatném Československu, tedy v období po roce 1918. Zaměřila jsem se přitom na dvě hlavní období – na období tzv. první republiky (1918-1938) a období komunistického Československa (1948-1989). Jak jsem zjistila, přes dlouhodobý historický vývoj se česká politická kultura příliš nezměnila. Pokud se během vývoje některé rysy změnily, pak to byla hlavně role a cíle občanské organizovanosti (spolkové činnosti), které se v každém historickém období měnily. Dalším důležitým faktorem české politické kultury, který se v historii změnil, bylo vnímání nejvyšších politických reprezentantů a vztahu mezi širokou společností a sférou politiky (politiky jako takové).

Během komunistického režimu došlo ke ztrátě úcty a respektu k politickým reprezentantům. V předešlých obdobích byly nejvyššími představiteli státu skutečné morální a intelektuální elity (Palacký, Masaryk, Beneš), v komunistickém Československu však byli nahrazeni představiteli, kteří tak velkými osobnostmi hodné obdivu rozhodně nebyli a mezi širokou společností byli často spíše terčem posměchu. Stejně tak nastolení totalitního a od 50. let autoritativního

systemu vedlo občany k větší pasivitě a uvědomění si, že se současným stavem nejsou schopni cokoli udělat, protože to silně direktivní systém jednoduše nikomu neumožňoval. V občanech tedy ještě zesílilo vnímání jasného oddělení sféry politické a sféry občanské jako vztahu „My (obyčejní občané)“ a „Oni (všemocní politici)“. Politická sféra tak byla vnímána jako něco, co žije svým vlastním životem, bez ohledu na přání a vývoj v široké společnosti. Převládlo tedy přesvědčení, že politici nejsou jen hodní úcty a respektu, ale že jsou zde více občané pro politiky, nežli politici pro občany. Tyto změny jsou důležité, protože s takto vyprofilovanou politickou kulturou se začal v Československu (od roku 1993 v České republice) po roce 1989 vytvářet a fungovat politický systém v již svobodném a demokratickém prostředí.

Abychom věděli, do jaké komplexní podoby se česká politická kultura do roku 1989 vyvinula, musíme výše uvedená specifika samozřejmě doplnit o další charakteristiky.

- politická pasivita občanů a převaha politické sféry (státu) nad občanskou sférou
- hlavními politickými aktéry byly strany (v době první republiky se prosadila partitokracie a vláda tzv. Pětky, době komunismu vládla pouze jediná strana s několika satelitními stranami)
- občanská aktivita byla vysoká (dlouhodobá česká tradice), ale v posledním komunistickém období byla často nedobrovolná
- občanské aktivity a její subjekty byly často pod nadvládou státu a politických stran (v posledním komunistickém období pak hlavně sloužila jako nástroj státu ke kontrole občanů a k jejich řízené mobilizaci)

- existovala rozšířená celospolečenská představa o rozdělení společnosti na „My (bezmocná většina)“ a „Oni (vládnoucí, všemocní politické elity)“
- politická elita nedisponovala mezi obyvateli úctou a kreditem a politici (političtí kádři režimu, často neschopní a nevzdělaní) se stali spíše terčem skrytého posměchu a opovržení.
- politika a politická sféra byla ze strany občanů silně personalizována (dlouhodobá česká tradice)
- za vedlejší znaky pak lze označit tradiční český pragmatismus nebo tendence k neúplnému respektování ústavy v politické realitě (ústava byla často dodržována „na oko“ či „na papíře“)

Politická kultura s těmito hlavními znaky se následně stala faktorem, který se měl stát jedním z faktorů, který bude ovlivňovat nejen přechod k demokracii, ale i fungování politického systému v praxi.

Jak jsem se snažila prokázat ve čtvrté kapitole, jež jsem věnovala vývoji v demokratickém období, tyto základní znaky české politické kultury jsou nadále v platnosti a příliš se do současnosti nezměnily. Za to ale určitým způsobem ovlivnily fungování a podobu současného politického systému České republiky.

Dlouhodobě formovaná politická kultura zabránila převést některé záměry tvůrců politického prostředí po listopadu 1989 do politické reality. V první řadě to byla politická kultura, která zabránila většímu prosazení osobností a jednotlivců v systému na úkor politických stran. Přes snahy některých listopadových lídrů (zejména s disentu a okolí prezidenta V. Havla) posílit vliv osobností a autorit, například zavedením druhé komory parlamentu volené v jednomandátových obvodech většinovým systémem nebo i přes jejich často otevřenou kritiku negativní role politických stran, se

v politickém systému ČR rychle prosadily jako dominantní aktéři právě politické strany a systém rychle projevoval tendence k partitokracii. Naopak, přes několik opakovaných pokusů se doposud nepodařilo oživit doposud poměrně slabou a pasivní občanskou společnost a zapojit ji výraznějším způsobem do politického a rozhodovacího procesu. Za následek to má i přirozená a tradiční pasivita občanů, absence dlouhodobé tradice aktivní občanské společnosti a absence víry občanů ve schopnosti vlastní aktivitou něco změnit.

V rámci široké veřejnosti nadále přežívá rozdělení společnosti na „My (obyčejní občané)“ a „Oni (všemocní politici)“ a nadále se nedaří zlepšit vnímání politického prostoru a osoby politika, jejíž kredit v posledních letech spíše ještě poklesl. V souvislosti s posledními kauzami celkově klesá důvěra politického procesu celkově. V českém prostředí to však má za následek, že se spíše ještě více rozšiřuje mezera mezi společností a politickou sférou. Nelze však, i díky dosavadní zkušenosti s českou politickou kulturou, že by toto vedlo k aktivizaci občanů. Ti jsou dlouhodobě pasivní, jednají zejména ve chvílích, kdy jsou ohroženi až jejich nejdůležitější existenční zájmy, a nedisponují potřebnou vírou v to, že svým jednáním mohou něco změnit (stále je zde přítomné ono „My“ a „Oni“).

V. Havel se po revoluci pokusil změnit fungování české politiky a společnosti opravdu zcela radikálním způsobem – dle jeho vizí měla nová svobodná společnost být zcela odlišná od podoby a fungování společnosti a politiky v komunistické éře. Skutečně, Havlovy vize volaly po otočení kurzu o 180°. Vize však jsou jednou stránkou, druhou pak to, jak fungují v realitě. Prosadit pozitivní smýšlení, zbavit se „blbé nálady“ nebo učinit z po desítky let pasivních občanů rázem občany aktivní, to nelze učinit naráz, na

základě rozkazu. A je tomu tak i v případě fungování českého politického systému.

Prosazení náznaků partitokracie, nadvlády státu a politických stran nad občanským sektorem, obcházení ústavy, absence silné demokratické kontroly ze strany aktivních občanů či nedůvěra k politickému procesu jsou věci, které byly způsobeny dlouhodobě utvářenou politickou kulturou, která působila na politický systém stejně jako v listopadu 1989, tak i dnes, a to (co je více zarážející) v téměř nezměněné podobě. A stejně jako v roce 1993 tak i dnes má podoba politické kultury vliv na fungování politického systému v ČR – nemění jeho základní demokratický rámec, ale ovlivňuje jeho reálnou podobu a fungování v tomto základním rámci.

Pokud bych měla současnou českou politickou kulturu kategorizovat za využití informací uvedených v úvodní, teoretické kapitole, pak bych ji označila za alienační politickou kulturu (blíže je popsána v kapitole 2) či za poddanskou politickou kulturu, pokud bych pracovala s tradiční typologií G. Almonda a S. Verby.

Hlavní hypotéza práce, která se týkala vlivu české politické kultury na fungování českého politického systému v současném demokratickém období jeho vývoje, se tedy ukázala jako pravdivá. Současně se potvrdil v úvodu práce nastíněný předpoklad o tom, že politická kultura nemění a hlavně neohrožuje hlavní a základní demokratický rámec fungování politického systému ČR. Pouze oslabuje demokratickou kontrolu a v některých jeho prvcích oslabuje roli občanské sféry na úkor většího vlivu politických stran a politické sféry.

7. Seznam literatury:

7. 1. Tištěné zdroje:

Andrle, P. (2003): Útržky z historie občanské společnosti. In: Jeník, Z. (ed.): *Česká občanská společnost a modely demokracie v 21. století*. (Krnov: Cesta světla)

Baker-Klicperová, M. – Feierabend, K., I. a kolektiv (2007). *Demokratická kultura v České republice*. (Praha: Academia)

Balík, S. (2005). Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Loužek, M. (ed.): *Patnáct let od 17. listopadu 1989*. (Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku), str. 41-52.

Balík, S. – Hloušek, V. – Holzer, J. – Šedo, J. (2003): *Politický systém českých zemí 1848-1989*. (Brno: Mezinárodní politologický ústav MU v Brně)

Broklová, E. (1992). *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938*. (Praha: SLON)

Broklová, E. (1999). *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918-1938*. (Praha: Academia)

Bureš, J. (2007). *Občanské fórum*. (Plzeň: Aleš Čeněk)

Čapka, F. (2003). *Dějiny českých zemí 1800-1918*. (Brno: Masarykova univerzita)

Cabada, L. (2011a). Politický systém první Československé republiky. In: Vodička, K., Cabada, L. *Politický systém České republiky: historie a současnost* (Praha: Portál), s. 19-51.

Cabada, L. (2011b). Aspekty české politické kultury. In: Vodička, K., Cabada, L. *Politický systém České republiky: historie a současnost* (Praha: Portál), s. 205-225.

Cabada, L. (2011c). Systém politických stran a vnitrostranické rozhodovací procesy. In: Vodička, K., Cabada, L. *Politický systém České republiky: historie a současnost* (Praha: Portál), s. 249-301.

Cabada, L. (2005). Český stranický systém v letech 1900-1989. In: Cabada, L. – Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 9-104.

Erneker, J. (2005). Politická komunikace a politická kultura. In: Dolista, J., Skořepa, L.: *Proměny politické kultury v zemích Evropské unie*. (České Budějovice: VŠ Evropských a regionálních studií)

Hadjiiski, M. (2001). The Failure of the Participatory Democracy in the Czech republic. *West European Politics* 3/2001, s. 43-64.

Halada, J. – Pokorný, J. – Bělina, P. – Moravcová D. (1992): Léta 1918 – 1938. In: Kolektiv autorů: *Dějiny zemí Koruny české* (Praha: Paseka), s. 148-200.

Jičínský, Z. (1993). Ke ztroskotání československého federalismu. In: Kipke, R. – Vodička, K. (eds.): *Rozloučení s Československem. Příčiny a důsledky česko-slovenského rozchodu* (Praha: Český spisovatel), s. 67-82.

Jičínský, Z. (2003): Krátké zamyšlení o rozdělení po deseti letech. In: Vodička, K. (ed.): *Dělení Československa. Deset let poté*. (Praha: Portál), s. 303-308.

Jirásková, V. (1999). *Občan v demokratické společnosti* (Praha: SLON).

Klimek, A. (2000). *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII, 1918-1929.* (Praha: Paseka)

Kroupa, J. (2010): *Základy politického systému České republiky.* (Brno: Právnická fakulta MU v Brně).

Machiavelli, N. (2007). *Vladař.* (Praha: Nakladatelství XYZ)

Mansfeldová, Z. – Kroupa, A. (1997). Občanská sdružení a profesní komory. In: Brokl, L.: *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky* (Praha: SLON), s. 151-186.

Mareš, P. – Grulich, T. – Roček, P.A. (1992). Léta 1945-1970. In: Kolektiv autorů: *Dějiny zemí Koruny české* (Praha: Paseka), s. 249-293.

Müller, B. K. (2012). *Politická sociologie. Politika a identita v proměnách modernity.* (Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk)

Müller, K. (2003). *Češi a občanská společnost. Pojmy, problémy, východiska.* 2. vydání (Praha: TRITON).

Pecka, E. (2010). *Sociologie politiky.* (Praha: Grada Publishing)

Pehe, J. (2002). *Vytunelovaná demokracie* (Praha: Academia).

Pithart, P. (1996). Občanská společnost a stát. In: Kunc, J. (ed.): *Demokracie a ústavnost.* (Praha: Univerzita Karlova), s. 23-31.

Pokorný, J. (1992): Léta 1867 – 1918. In: Kolektiv autorů: *Dějiny zemí Koruny české* (Praha: Paseka), s. 102-147.

Prorok, V. (2000). Politická kultura českého národa a její vývoj po listopadu 1989. In: Pecka a kol.: *Politická kultura v ČR*. (Praha: VŠE), s. 111-132.

Rychlík, J. (1998). *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. (Bratislava: Academic DTP)

Říchová, B. (2000). *Přehled moderních politologických teorií*. (Praha: Portál)

Šanc, D. (2005). Vznik a vývoj českého stranického systému po roce 1989. In: Cabada, L. – Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. století*. (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 105-214.

Skovajsa, M. (2006). *Politická kultura. Přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky*. (Praha: Karolinum)

Škaloud, J. (2000). Politická kultura. Pokus o vymezení pojmu a česká problematika. In: Pecka, E. a kolektiv. *Politická kultura v ČR*. s. 29-48.

Vajdová, Z. (1996). Politická kultura – teoretický koncept a výzkum. *Sociologický časopis, roč. XXXII, 3/1996*, s. 339 – 345.

Valeš, L. (2004). *Dějiny politických teorií* (Plzeň: Aleš Čeněk).

Vodička, K. (2011a). Politický systém komunistického Československa. In: Vodička, K., Cabada, L. *Politický systém České republiky: historie a současnost* (Praha: Portál), s. 65-130.

Vodička, K. (2011b). Základní principy politického systému. In: Vodička, K., Cabada, L. *Politický systém České republiky: historie a současnost* (Praha: Portál), s. 167-202.

Vodička, K. (2011c). Zájmové skupiny a prostředkování zájmů. In: Vodička, K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky: historie a současnost* (Praha: Portál), s. 229-248.

Vodička K. (2011d). Ústavní instituce a jejich funkce v politickém procesu. In: Vodička, K., Cabada, L. *Politický systém České republiky: historie a současnost* (Praha: Portál), s. 313-377.

7. 2. Internetové zdroje a prameny

Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v dubnu 2013. CVVM – Centrum pro výzkum veřejného mínění. Dostupné na <http://cvvm.soc.cas.cz/instituce-a-politici/duvera-ustavnim-institucim-a-spokojenost-s-politickou-situaci-v-dubnu-2013>, ověřeno 22. 4. 2013.

Důvěra v nejvyšší politické instituce v září 2012. STEM – Středisko empirických výzkumů. Dostupné na <http://www.stem.cz/clanek/2578>, ověřeno 22. 4. 2013.

Holešovská výzva. Znění holešovské výzvy a další informace. Dostupné na <http://holesovskavyzva.zacit.cz>, ověřeno 28. 3. 2013.

Lékaři mají nejrespektovanější práci. Dostupné na www.aktualne.centrum.cz/ekonomika/domaci-ekonomika/clanek.phtml?id=267127, ověřeno 28. 3. 2013.

Politický program Věcí veřejných. Dostupné na www.veciverejne.cz/politicky-program.html, ověřeno 23. 4. 2013.

Ústava České republiky. Plné změny dokumentu dostupné na <http://zakony-online.cz/?s72&q72=all>, ověřeno 23. 4. 2013.

Výsledky voleb v ČR – oficiální stránky Českého statistického úřadu s výsledky voleb konaných na území ČR. Dostupné na www.volby.cz, ověřeno 24. 3. 2013.

Resumé

In this work called „The Political Culture as One of the Main Attributes of Political System in CR“ I focused on brief introduction of the basic features of czech political culture and how political culture influence function of the political system and it's participants in political reality of the Czech Republic.

Because the political culture is relatively complicated and long-term forming phenomenon, in the first two chapters I describe the theory of political culture and subsequently I describe the development of the czech political culture since the 19th century until the fall of comunism regime in the November of 1989. I foreshadowed the basic changes of czech political culture and its basic features at the end of the comunist era.

I followed with the description of political development after the 1989. I described individual periods in Czech Republic and I was trying to search for an explanation to some of the phenomenona precisely through the influence of the political culture. On the basis of this approach I came up with the conclusion that long-term formed political culture and its shape at the end of comunism era influences practical functions of the political system in Czech Republic and namely strengthening its (unwritten) trends like partitocracy, low rate of democratic control, high personalization of politics or low confidence in the political sphere from the citizens.